

Lagern 11,14 & 15 Stockholm Konsekvensbeskrivning kulturmiljö

2023-04-21

UPPDRAG

Uppdragsnamn: 321429 Lagern, Kulturmiljöstöd
Titel på rapporten: Konsekvensbeskrivning kulturmiljö, Lagern 11, 14 och 15, Stockholm
Version: Förhandskopia
Datum: 2023-04-21

MEDVERKANDE

Beställare: Lagern 11 AB
Kontaktperson: Anders Ivarsson

Uppdragsansvarig: Martin Lagergren, byggnadsantikvarie
Handläggare: Emelie Thomasson, kulturmiljöspecialist

ÖVRIGT

Rapport: *Rapporten läses vid utskrift i liggande A3.*
Bilder och illustrationer är skapade av Tyréns AB om inget annat anges.

Framsida: *Vy från Klara Norra Kyrkogata.*

Tyréns Sverige AB

Tel: 010 452 20 00
www.tyrens.se

Säte Stockholm
Org.Nr: 556194-7986

INNEHÅLL

INLEDNING.....	5
Bakgrund	5
Konsekvensbeskrivning kulturmiljö	5
Tidigare utredningar	5
FÖRUTSÄTTNINGAR.....	7
Översiktsplan	7
Program för city.....	8
Stockholms byggnadsordning	9
Stockholms Arkitekturpolicy	10
Gällande plan.....	11
Plan- och bygglagen	12
Kulturhistorisk klassificering.....	13
Riksintresse för kulturmiljövården	14
Kulturvården	15
PLANFÖRSLAGET	17
KONSEKVENSER FÖR KULTURMILJÖN	19
Rivningar	20
Ändring av strukturer.....	22
Ändring av bottenvåning mot Klara Norra Kyrkogata	28
Övriga ändringar av lagern 11	32
Lagern 15	34
Påverkan på stadsbilden	36
Påverkan på riksintresset	46
Konsekvenser i relation till riktlinjer i kulturmiljöanalysen.....	47
Samlad bedömning	48

Klara Norra Kyrkogata
27-37
kv. Lagren

30

29
31
33

yre
Dnr 2021-13199

Vy från Klara Norra Kyrkogata mot söder.

INLEDNING

BAKGRUND

Tyréns Sverige AB har fått i uppdrag av Lagern 11 AB att upprätta en konsekvensbeskrivning för kulturmiljö kopplad till detaljplanarbete för Kv Lagern 11, 14 och 15 inom stadsdelen Norrmalm i Stockholm. Planen syftar till att pröva förtätning av befintligt kvarter samt möjliggöra för utveckling av kontor, handel, service samt bostäder.

Föreliggande konsekvensbeskrivning har utarbetats till plansamrådet.

Figur över kvarteret Lagern med det aktuella planområdet markerat. Tunn röd linje markerar fastighetsgränser inom planområdet.

KONSEKVENSBESKRIVNING KULTURMILJÖ

En konsekvensbeskrivning för kulturmiljö tas fram i samband med planläggning som berör kulturhistoriskt värdefulla byggnader eller miljöer. Syftet med konsekvensbeskrivningen är att beskriva den påverkan som bedöms uppstå på kulturvärden och analysera vilka konsekvenser planen ger för kulturvärden och kulturmiljön. Konsekvensbeskrivningen ska fungera som stöd för myndigheter, remissinstanser och allmänhet i planprocessen.

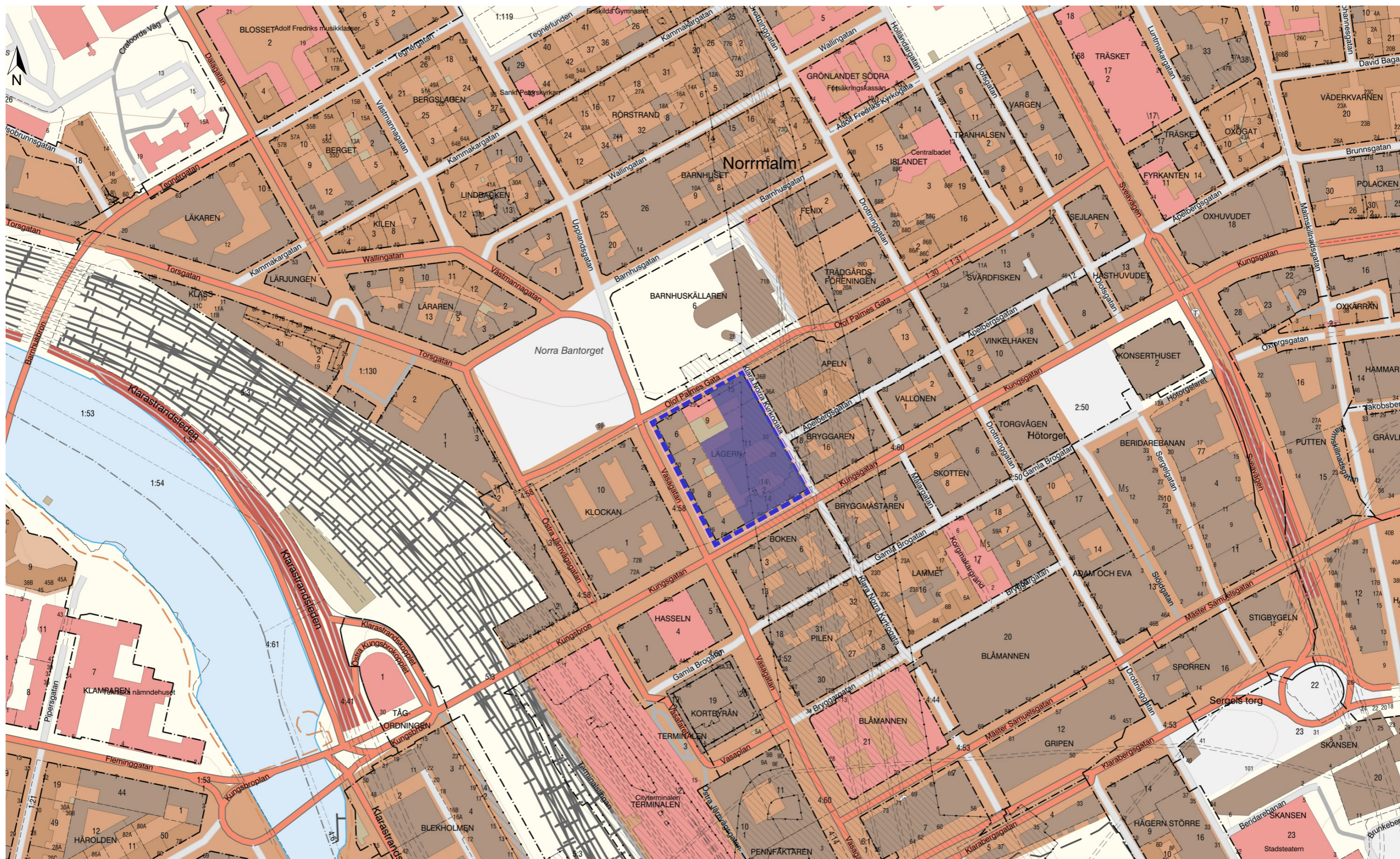
TIDIGARE UTREDNINGAR

En kulturmiljöanalys har tagits fram av Tyréns Sverige AB, 2022-03-08. I analysen beskrivs planområdets och omgivningens historik och nuvarande bebyggelse. I rapporten ingår kulturhistorisk värdering av bebyggelsen inom planområdet. Det redogörs också för platsens relation till och betydelse för riksintresset för kulturmiljö.

Kulturmiljöanalysen fungerar som underlag för föreliggande konsekvensbeskrivning. Planförslagets konsekvenser bedöms i relation till de kulturvärden och de riktlinjer som redovisas i kulturmiljöanalysen.

Kulturmiljöanalys Lagerkvarten 11, 14 & 15 Stockholm, Tyréns Sverige AB, 2022-03-08

Kvarteret Lagern och det aktuella planområdets läge i staden. Den blå ytan för planområdets utbredning. Lantmäteriet

FÖRUTSÄTTNINGAR

ÖVERSIKTSPLAN

I aktuell översiktsplan (2018) redogör Stockholms stad för hur kulturmiljöer ska tas tillvara i utvecklingen av staden, under rubriken Kulturmiljö i en växande stad. Relevant i detta fall är bl.a. att:

- Bebyggelse som är kulturhistoriskt värdefull och har betydelse för stads- och landskapsbildningen ska ses som en resurs i stadsutvecklingen.
- Att väva samman ny bebyggelse med befintliga värden är angeläget i stadsbyggandet. Nya tillägg i stadsväven ska uttrycka ett medvetet förhållningssätt till kulturmiljöns värden.
- När staden förändras krävs ett medvetet förhållningssätt till topografi, stadssiluett och mötet med vattnet. Högre byggnader ska infogas med omsorg om stadslandskapets helhetsverkan. Grönska, parker och naturområden ska utvecklas så att kulturvärden tas tillvara samtidigt som nya estetiska och sociala värden tillförs.
- Stadsbyggandet ska ta sin utgångspunkt i kunskap om stadsdelarnas olika karaktär, hur de samspelar med landskapets förutsättningar, deras olika stadsplanemönster och hustyper. Ett medvetet förhållningssätt till befintliga kvaliteter är därför en förutsättning vid tillägg och omvandlingar.
- Kulturmiljöns värden ska fortlöpande identifieras, säkerställas, tas omhand och utvecklas.
- Ny bebyggelse, ändringar och tillägg i befintliga miljöer ska utföras omsorgsfullt, med konsekventa karaktärsdrag och genomarbetade detaljer grundade på en gedigen analys.

UTVECKLINGSMÖJLIGHETER NORRMALM

Planområdet ligger inom stadsdelsområdet Norrmalm. I den till översiktsplanen tillhörande stadsutvecklingskartan redovisas större delen av Norrmalm som ett område med blandad stadsbebyggelse där omfattande komplettering föreslås.

I översiktsplanen beskrivs utvecklingsmöjligheterna för Norrmalm:

"Norrmalm omfattar en blandad stadsmiljö som både innehåller några av de äldsta och de yngsta stadsmiljöerna samt stora järnvägsområden. Stadsdelsområdets största möjligheter till stadsutveckling finns inom City och Hagastaden. Med Odenplans ökade betydelse som knutpunkt, utbyggnaden av Hagastaden och en framtida utveckling av Västra City kommer en stor utveckling att kunna ske. I stenstaden kan komplettering göras inom befintlig struktur där det finns behov av att förstärka det offentliga rummet eller för att åstadkomma en starkare kontinuitet i stadsväven." Vidare meddelas att det pågående programarbetet för City ska ge vägledning för riktlinjerna för hur och på vilket sätt förändringar i City kan ske utifrån den befintliga strukturen.

RIKSINTRESSEN I ÖVERSIKTSPLANEN

Hur riksintressen enligt miljöbalken ska tillgodoseas redovisas i översiktsplanens bilaga *Riksintressen enligt miljöbalken*. I bilagan redovisas förhållningssätt kring sju olika teman med riksintressant bebyggelse som tar utgångspunkt i Riksantikvarieämbetets preciserade uttryck samt kunskapsunderlaget *Alla tiders Stockholm* (2014). Flera av bilagans teman är av relevans för det aktuella planområdet, till dessa hör *Den offentliga och demokratiska staden* där bland annat Norra Bantorget och fackföreningsrörelsens bebyggelse finns representerat. Även temat *Den klassiska stenstaden (1870-1930)* och *Det Moderna City* berör det aktuella planområdet och dess nära omgivning. Riksintresset och hur det tar sig i uttryck beskrivs vidare under kapitlet *Riksintressen för kulturmiljövården*.

I riksintressebilagans inledande kapitel beskrivs generella förhållningssätt för innerstaden. Här framhålls bl.a. att:

- Bevarande av den klassiska stenstadens karaktär har hög prioritet.
- Möjligheten till påbyggnader på bebyggelse från tiden före andra världskriget är starkt begränsad.
- Det är särskilt angeläget att bevara de relativt få resterna av äldre bebyggelse som överlevt 1950-1980 talets rivningsvåg i delar av City och i cityområdets utkanter. De utgör en intressant kontrast till den modernistiska bebyggelsen som förstärker stadsmiljöns värde.

Förhållningssätt för den klassiska stenstaden är:

- Det är ett övergripande intresse att slå vakt om den klassiska stenstadens särprägel, historiska karaktär och attraktivitet som bostads- och stadsmiljö.
- För att behålla upplevelsen av den klassiska stenstaden behöver bebyggelsemassan fortsätta att domineras av bebyggelse från tiden före 1930 och inte luckras upp med många nya inslag.
- På samma sätt kan påbyggnader på äldre hus, om de blir vanliga, medföra att upplevelsen av stadsmiljöns historiska karaktär försvagas.
- Bebyggelsen kan fortsätta att utvecklas genom att mer begränsade förändringar, som exempelvis vindsinredningar, inre modernisering, lämpligt placerade och utförda balkonger, nya lösningar för sophantering och tillgänglighet med mera provas i enlighet med varsamhetskraven i plan- och bygglagen.
- Nyare byggnader och stadspartier som inte domineras av den klassiska stenstadens täta bostadskvarter kan förändras med något friare förutsättningar, även om kulturvärdena alltid ska beaktas.
- Vid åtgärder inom den klassiska stenstadens gräns är det viktigt att uppmärksamma ifall det sena 1800-talets stadsplanestruktur påverkas. Det gäller kvartersformer, gatusträckningar och bebyggelsens fasadindelning, skala och byggnadshöjder i förhållande till gatan.

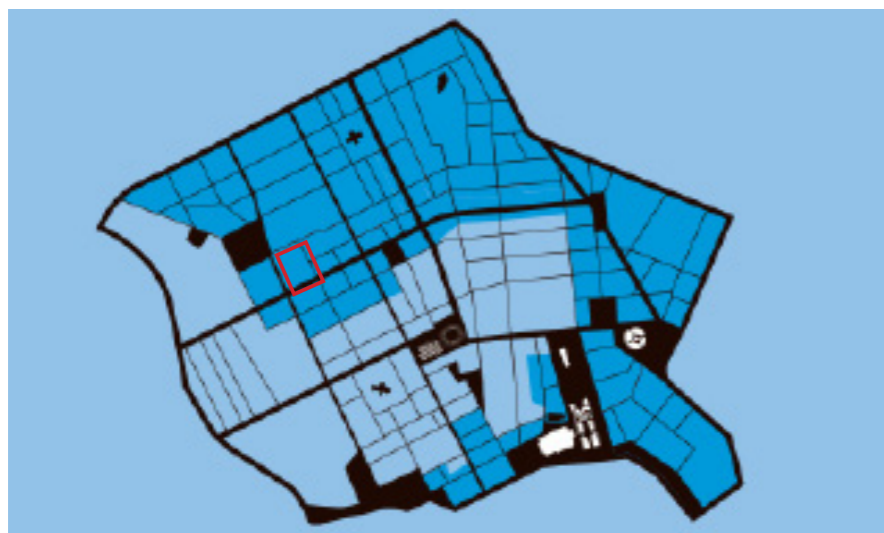
PROGRAM FÖR CITY

Program för City syftar till att uttrycka Stockholms stads intentioner för hur City ska utvecklas ur ett helhetsperspektiv. Programmet ska fungera som stöd, vägledning och verktyg för samtliga aktörer i den kommande planeringen av Citys utveckling. Det är en konkretisering av utvecklingsområdena och målen som finns beskrivna i *Vision för City 2030*. Program för City antogs av kommunfullmäktige i januari 2023.

I *Program för city* formuleras följande riktlinjer för utvecklingen av city:

- **Upplevelserikt** – människan i centrum
- **Unika möjligheter** – mer stad
- **Starkt näringsliv** – mångfald av utbud
- **Navet** för stadens flöden
- **Vattnet** – stadens signum

I programmet delas city in i tre typologier/delområden: *Det modernistiska city*, *Västra City* och *Stenstaden*. För varje delområde presenteras vägledningar med beskrivningar av förutsättningar och utvecklingsmöjligheter för respektive delområde. Det aktuella planområdet ingår i *Stenstaden*.

Figur hämtad från Program för City som i mörkare blått redovisar området som i programmet definieras som "Stenstaden". Kv. Lagern syns inom röd markering.

Utvecklingsmöjligheter inom berörda delar av *Stenstaden* är:

Norra Klara

De bevarade norra Klarakvarteren kring Gamla Brogatan, Bryggargatan och Klara Norra Kyrkogata, med sin äldre bebyggelse och småskaliga karaktär, har stor potential att stärka sina kvaliteter och bli en aktiv och attraktiv del i City. Även kvarterens gårdar kan bidra till att skapa en levande och unik stadsmiljö genom att de öppnas, länkas samman och aktiveras.

Norra Bantorget

Folkrörelsens och de politiska manifestationernas plats. Området kring Norra Bantorget kan utvecklas med fler arbetsplatser, bostäder och publika platser. Vid förändringar och tillägg ska bebyggelsen anpassas till höjdskalet i omgivningen till exempel Torsgatans och Vasagatans höjdskala.

Olof Palmes gata

Gatan har idag karaktären av koppling för biltrafik mellan Norra Bantorget och Sveavägen. En utbyggnad av Västra City gör att gatan i framtiden kan få en större betydelse för gående och cyklister.

FÖRBÄTTRINGSPOTENTIAL

- Den klassiska stenstaden är flexibel i sin struktur och står sig bra i en föränderlig värld.
- Förbättringar av byggnaders tekniska kvalitet och utveckling för att klara moderna krav görs med omsorg om befintliga värden.
- I delar av den äldre stenstadsbebyggelsen finns byggnader av sluten karaktär som inte bidrar till en levande stadsmiljö med aktiva bottenvåningar. Det kan till exempel handla om monumentala byggnader som har få entréer och slutna fasader, tidigare privata palats eller näringslivsbyggnader, men även de delar av regeringskvarteren som på grund av säkerhetsskäl inte kan innehålla publika verksamheter i markplan. Denna slutenhet är svår att förändra, och stadens arbete för en levande gatumiljö bör i sådana fall fokusera på andra åtgärder för att skapa en attraktiv, trygg och levande gatumiljö.

MÖJLIGHETER

- Om- och nybyggnader kan vara möjliga. Skala bibehålls både i höjd och bredd, gaturummets proportioner behålls. Den klassiska stenstadens höjd är ca 20 meter över mark. Den enhetliga höjdskalet ger avläsbar topografi. Levande bottenvåningar där så är möjligt.
- Levande bottenvåningar där så är möjligt.
- Den enhetliga takfotshöjden och motivet med sockelvåning är viktiga motiv i gaturummet.
- Låg höjdskala och småskalig fastighetsstruktur i Norra Klara och de enstaka lägre byggnader som är bevarade i City behålls.
- Fler bostäder i Norra Klara – avkontorisering men butiker i bottenvåning behålls.
- Kungsgatans enhetligt gestaltade gaturum behålls. Om- och nybyggnader ska anpassas till befintliga byggnader och gaturum.

STOCKHOLMS BYGGNADSORDNING

Stockholms byggnadsordning kan ses som ett tematiskt tillägg till översiktsplanen som förtydligar planens delar om allmänna intressen: Kulturmiljö i en växande stad och Arkitektur och gestaltning. *Stockholms arkitekturpolicy* är ytterligare en komponent (tillsammans med översiktsplanen, riksintressebilagan och byggnadsordningen) i den övergripande strategi Stockholms stad har för stadens arkitektur.

Byggnadsordningen inleds med följande punkter:

- Stadens rum och bebyggelse ska utvecklas i relation till alla skalor, från detalj till staden som helhet.
- Det byggda ska ta stöd i kunskap om historien, spegla samtiden och planeras för framtida behov.
- Det byggda ska utformas med stöd i kunskap om den specifika platsen.
- Arkitekturen ska uttrycka sin samtid, utvecklas med stöd i kunskap om Stockholms karaktär samt kunna beskrivas som idé.
- Det byggda ska användas som verktyg för att bidra till att lösa samhällets långsiktiga behov och tillföra staden hållbara kvaliteter med människan som utgångspunkt.

Byggnadsordningen beskriver hur staden har vuxit fram historiskt, stadslandskapets förutsättningar och stadsdelarnas karaktärer. Den innehåller också vägledningar och processtöd för stadens fortsatta utveckling.

Kvarteret Lagern är en del av den stenstadsbebyggelse och kvartersstruktur som växte fram på malmarna under 1800-talets senare hälft. Följande vägledande punkter för *Stenstaden* redovisas i byggnadsordningen:

VÄGLEDNING - STENSTADEN

- Utveckla stenstaden med utgångspunkt ur det sena 1800-talets stadsplanestruktur; kvartersindelning, esplanadsystem och gatubredder samt det äldre gatunätet på Södermalm och kvarvarande delar av 1600-talets gatunät. Utforma nya byggnader som läggs till i befintlig struktur utifrån en samtida tolkning av platsens förutsättningar.
- Motivera höga byggnader som läggs till och som bryter mot stenstadens och Citys enhetliga höjdskala ur stadsbildsynpunkt. Beakta relationen till andra höga byggnader och omgivande byggnadshöjder samt påverkan på offentliga rum. Beakta konsekvenserna för siktlinjer och utblickar från stadens höjdparter.
- Ta tillvara, utveckla och aktivera stenstadens torg och parker för att möta behovet av rekreation och mötesplatser.
- Utforma ny bebyggelse så att stenstadens blandning av bostäder och verksamheter tas tillvara och utvecklas. Undvik omvandling av befintliga lokaler i bottenvåningarna till bostäder.
- Ta tillvara eller återskapa karaktärsskapande material, kulörer, byggnadsdelar och detaljer i så stor utsträckning som möjligt vid ombyggnad och renovering.

STOCKHOLMS ARKITEKTURPOLICY

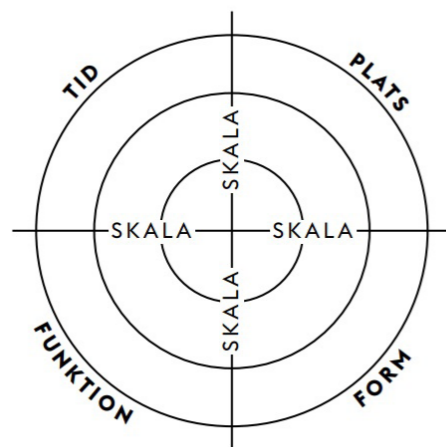
Med utgångspunkt i översiktsplanen utgör Stockholms arkitekturpolicy tillsammans med Stockholms byggnadsordning och kommande vägledningar en familj av dokument som bidrar med kunskap, strategier och arbetssätt till stöd för stadens gestaltning. Andra dokument som kopplar till Arkitekturpolicy är Vision 2040, Stockholms stads klimatmål, Agenda 2030, Gestaltad livsmiljö, Stockholms Framkomlighetsstrategi och Stockholms Miljöprogram.

Arkitekturpolicy redogör för förhållningssätt inom arkitektur och samhällsutveckling samt ger konkreta metoder för ett kvalitativt byggande. Policy omfattar planering av alla skalor, från staden som helhet till utformning och gestaltning av enskilda byggnader och detaljer.

I kapitlet *Identitet* finns riktlinjer för hur arkitekturen ska bidra till att "stärka, bekräfta och utveckla stadens karaktär och identitet" med grund i Byggnadsordningen. Här framförs bland annat vikten av att identifiera värdebärare, utveckla Stockholms särart och att gestalta med en Stockholmsk prägel.

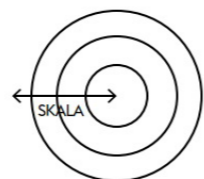
Under kapitlet *Byggstenar* beskrivs de delar som tillsammans bildar staden, från den stora skalan ner till byggnadens komposition och detaljering.

I policy finns *Verktyg för stadens gestaltning* som, genom att kombinera ett antal frågeställningar med byggnadsordningen, ska inbringa kunskap om projektets arkitektoniska förutsättningar och möjligheter. Verktöget är tänkt ska finnas med i alla faser under ett byggprojekt och hos alla inblandade. Verktögets grafiska presentation utgörs av en genomkorsad cirkel rymmer de olika aspekterna **tid, plats, form och funktion**.

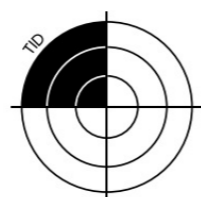

Den grafiska representationen av verktyget. Stockholms Arkitekturpolicy (2021).

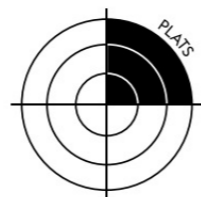
Följande frågeställningar kan ställas inom verktygets respektive tema:

SKALA - Stadens rum och bebyggelse ska utvecklas i relation till alla skalor, från staden som helhet till detalj.

TID - Hur förhåller sig projektet till Stockholms historiska utveckling? Hur formas projektet av vår samtid, regler, ekonomi, miljö och arkitektoniska ideal? Hur kommer projektet åldras och fungera för framtida behov?

PLATS - Vilken betydelse har projektet i stadens siluett? Hur förhåller sig projektet till stadslandskapet och omgivande stadsbyggnadskaraktärer? Hur förhåller sig projektet till omgivande bebyggelse och stadsrum?

FORM - Hur beskrivs projektets arkitektoniska idé i förhållande till helhetsupplevelsen av Stockholm och stadens karaktär? Hur beskrivs projektets arkitektoniska idé i förhållande till stadslandskapet och intilliggande stadsbyggnadskaraktärer? Hur genomförs den arkitektoniska idén i byggnadens alla delar i volymhantering, konstruktion, fasadkomposition, material, kulör och detaljer?

FUNKTION - Hur bidrar projektet till att öka Stockholms stadskvaliteter med människan som utgångspunkt? Hur bidrar funktionen till omgivande bebyggelse och stadsrum? Hur utformas bebyggelsen och stadsrummen i förhållande till dess funktioner och innehåll?

Figurer och text hämtade från Stockholms Arkitekturpolicy (2021).

GÄLLANDE PLAN

PI 8140A

Gällande detaljplan för Lagern 11, 14 och 15 är pl 8140A, *Förslag till ändrad stadsplan för Kv Lagern m.m.* Stadsplanen vann laga kraft 1987 och omfattade kvarteret Lagern med angränsande delar av Kungsgatan, Vasagatan och Olof Palmes gata. Planen upprättades i samband med ny bebyggelse mot Klara Norra Kyrkogata samt i de inre delarna av kvarteret. Planen innebar även att den tidigare planerade breddningen av Kungsgatan upphävdes och att nuvarande kvartersgränser bibehölls.

Planen medger att kvartersmarken endast får användas för kontorsändamål. Mot Kungsgatan, Vasagatan och Olof Palmes Gata skall bottenvåningen innehålla butiker eller andra lokaler för publikt ändamål.

För Lagern 11 medger planen gatuhusbebyggelse i fyra våningar med vind och en indragen takvåning samt gårdsbebyggelse i fem-sju våningar. En glasad gångförbindelse får sammanbinda gårdshus med gatuhus vid Kungsgatan. Planen medger även att fasadavsnittet framför Apelbergsgatan utformas med portik.

Varuförsörjning till samtliga fastigheter inom kvarteret ordnas via en gemensam lastgata som nås via två portiker från Klara Norra Kyrkogata, en i södra och en i norra delen. Samtliga gårdsytor får underbyggas och täckas med bjälklag som inte hindrar lämplig plantering.

Vidare meddelas i planbeskrivningen riktlinjer för utformning av ny bebyggelse:

"Kvarteret karaktäriseras av byggnader från slutet av 1870-talet. Bebyggelsen bevarar i huvudsak sin ursprungliga karaktär och utgör därigenom ett värdefullt inslag i stadsbilden. Vid utformning av den nya bebyggelsen skall därför stor hänsyn tas till kvarliggande äldre bebyggelse. Detta innebär att fasadmaterialet bör vara puts eller ha en karaktär som väl ansluter till puts och att den arkitektoniska utformningen av fasaderna skall vara sådan att en god anpassning sker. Takform och takmaterial skall även anpassas till de omgivande taken."

Skyddsbestämmelser infördes för den kulturhistoriskt värdefulla bebyggelsen i kvarteret.

För gatuhuset inom fastigheten Lagern 2 infördes skyddsbestämmelsen q1 som innebär att hörntorn får uppföras.

Den återstående delen av gatuhuset på fastigheten Lagern 10 belades med skyddsbestämmelse q. För att ordna en in- och utfart

Gällande stadsplan, PI 8140 A för Kvarteret Lagern mm. fastställdes 1987. *Stockholms stads plantjänst*

mot Klara Norra Kyrkogata möjliggjorde planförslaget att del av det befintliga huset kunde rivas och nybebyggas.

Vid tillämpning av skyddsbestämmelserna för de olika fastigheterna gäller följande:

Lagern 14: *"Gatuhusets exteriör mot Kungsgatan och Klara Norra Kyrkogata får inte förvanskas"*

Lagern 15: *"Byggnadens exteriör mot Olof Palmes Gata och återstående del mot Klara Norra Kyrkogata får inte byggas om eller på annat sätt förändras."*

Utöver Lagern 14 och 15 infördes skydd av kulturvärden även för Lagern 3 (idag del av Lagern 14), 4 och 7.

TDp 2007-36070

För östra delen av kvarteret Lagern gäller tilläggsplanen 2007-36070 som syftade till att möjliggöra en utbyggnad av den underjordiska järnvägsförbindelsen Citybanan genom Stockholms innerstad. Planen är ett tillägg, gällande detaljplaner inom området fortsätter att gälla jämsides detta tillägg. Planen reglerar ett område inom vilket tunnlar för järnvägsändamål får placeras.

PLAN- OCH BYGGLAGEN

Plan- och bygglagen (PBL) reglerar hur mark- och vattenområden används samt hur markanvändningen skall utvecklas. Lagen fastställer att planläggningen av mark- och vattenområden är en kommunal angelägenhet och ställer krav på att kommunen upprättar en översiktsplan över hela kommunen. Lagen innehåller föreskrifter om bland annat detaljplaner och bygglov.

Planläggning enligt denna lag ska ske med hänsyn till natur- och kulturvärden, andra miljöaspekter samt mellankommunala och regionala förhållanden. Lagen fastställer att byggnader eller områden som är särskilt värdefulla från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt inte får förvanskas. Dessa kan av kommunerna skyddas genom bestämmelse i detaljplan. Skyddet regleras i PBL:s 8 kapitel och de bestämmelser som läggs in i planen är juridiskt bindande.

Vid planläggning, i ärenden om bygglov och vid åtgärder avseende byggnader som inte kräver lov enligt Plan- och bygglagen är även 2 kap. 1§, 3§, 6 § tillämplig.

PBL 2 KAP. ALLMÄNNA OCH ENSKILDA INTRESSEN

1 § Vid prövningen av frågor enligt denna lag ska hänsyn tas till både allmänna och enskilda intressen.

3 § Planläggning enligt denna lag ska med hänsyn till natur- och kulturvärden, miljö- och klimataspekter samt mellankommunala och regionala förhållanden främja

1. en ändamålsenlig struktur och en estetiskt tilltalande utformning av bebyggelse, grönområden och kommunikationsleder,
2. en från social synpunkt god livsmiljö som är tillgänglig och användbar för alla samhällsgrupper,
3. en långsiktigt god hushållning med mark, vatten, energi och råvaror samt goda miljöförhållanden i övrigt,
4. en god ekonomisk tillväxt och en effektiv konkurrens, och
5. bostadsbyggande och utveckling av bostadsbeståndet.

6 § Vid planläggning, i ärenden om bygglov och vid åtgärder avseende byggnader som inte kräver lov enligt denna lag ska bebyggelse och byggnadsverk utformas och placeras på den avsedda marken på ett sätt som är lämpligt med hänsyn till

1. stads- och landskapsbilden, natur- och kulturvärdena på platsen och intresset av en god helhetsverkan.

6 § Tredje stycket

Vid planläggning och i andra ärenden samt vid åtgärder avseende byggnader som inte ingår i ett ärende enligt denna lag ska bebyggelseområdets särskilda historiska, kulturhistoriska, miljömässiga och konstnärliga värden skyddas. Ändringar och tillägg i bebyggelsen ska göras varsamt så att befintliga karaktärsdrag respekteras och tillvaratas.

PBL 8 KAP. KRAV PÅ BYGGNADSVERK, BYGGPRODUKTER, TOMTER OCH ALLMÄNNA PLATSER

Plan- och bygglagens åttonde kapitel reglerar krav på byggnadsverk, byggprodukter, tomter och allmänna platser. Vid en bygglovsprövning omfattas byggnader som bedöms ha särskilt kulturhistoriskt värde av förbud mot förvanskning av kulturvärden, 8 kap. 13§. För alla byggnader gäller även varsamhetskrav och särskilda krav vid underhåll enligt 8 kap. 17§ och 14§.

Förbud mot förvanskning

13 § En byggnad eller som är särskilt värdefull från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt får inte förvanskas.

Enligt 13 § 1 st. p.4 ska förvanskingsförbudet även tillämpas på bebyggelseområden.

Underhåll och varsamhet

14 § Ett byggnadsverk ska hållas i värdat skick och underhållas så att dess utformning och de tekniska egenskaper som avses i 4 § i huvudsak bevaras. Underhållet ska anpassas till omgivningens karaktär och byggnadsverkets värde från historisk, kulturhistorisk, miljömässig och konstnärlig synpunkt.

Om byggnadsverket är särskilt värdefullt från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt, ska det underhållas så att de särskilda värdena bevaras.

17 § Ändring av en byggnad och flyttning av en byggnad ska utföras varsamt så att man tar hänsyn till byggnadens karaktärsdrag och tar till vara byggnadens tekniska, historiska, kulturhistoriska, miljömässiga och konstnärliga värden.

KULTURHISTORISK KLASSIFICERING

Vid bedömning av bygglov och åtgärder enligt Plan- och Bygglagen har Stockholms stad antagit en klassificeringskarta med kulörmarkeringar för byggnader av olika kulturhistoriskt värde. Klassificeringen som utförs av Stockholms stadsmuseum är ett kunskapsunderlag utan rättsligt bindande verkan.

De tre klasser som stadsmuseet använder sig av är:

- **Blått** - bebyggelse av synnerligen högt kulturhistoriskt värde.
- **Grön** - högt kulturhistoriskt värde. Bebyggelsen är särskilt värdefull från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt.
- **Gult** - bebyggelse av positiv betydelse för stadsbilden och/eller av visst kulturhistoriskt värde.

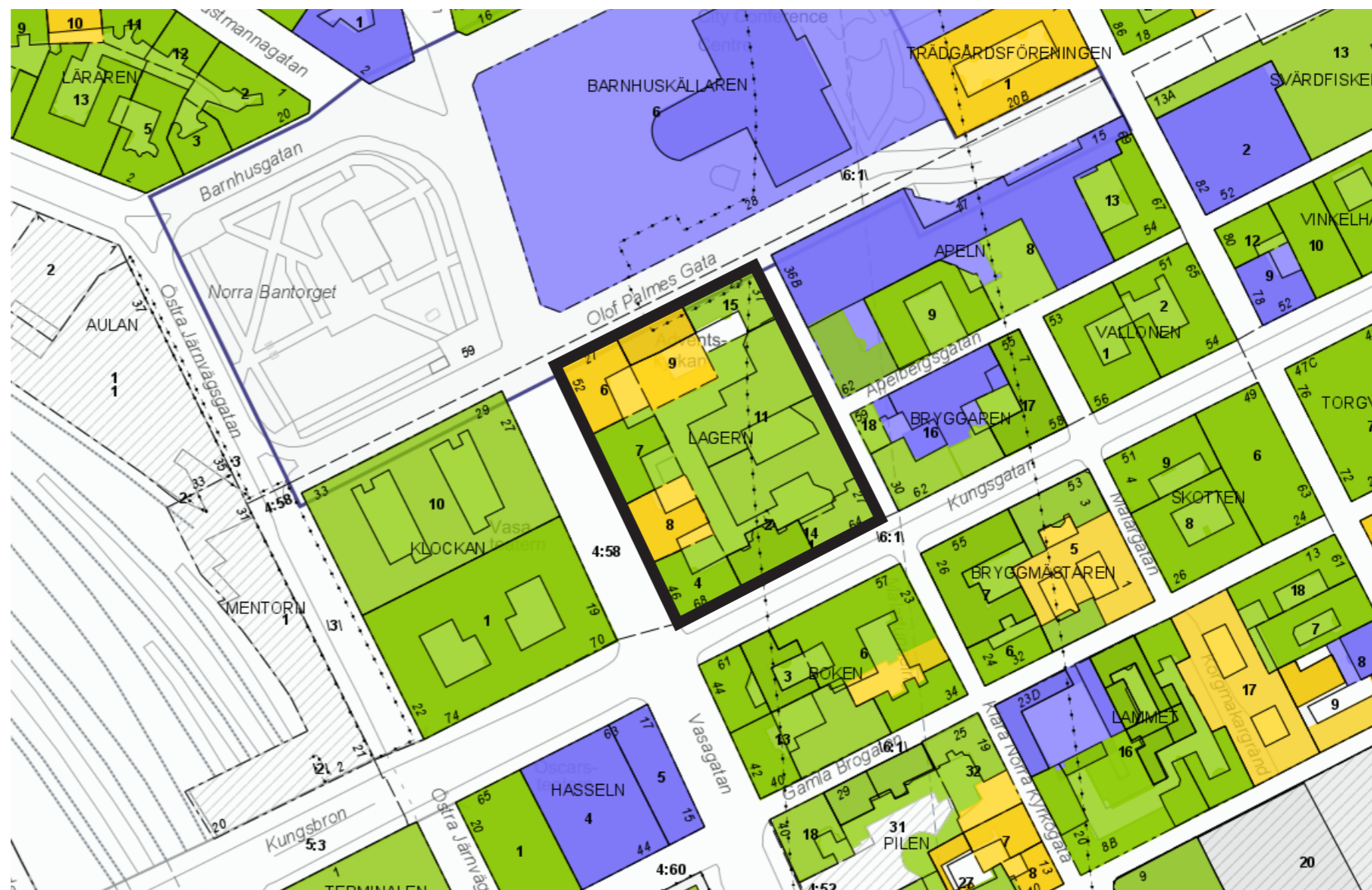
Fastighet markerad med grått går inte att hänföra till någon av ovanstående kategorier. Det finns även fastigheter som är markerade med streckning vilket betyder att de ännu inte är klassificerade, alternativt att fastigheten är obebyggd. Fastigheter som inte är klassificerade kan alltså ha stora kulturhistoriska värden som stadsmuseet ännu inte tagit ställning till.

Lagern 11, 14 och 15 är grönklassade. Klassificeringen av Lagern 11 gjordes 2007 och har en motivering. Motivering saknas för Lagern 14 och 15.

Motivering:

Lagern 11 är en av citys mest intressanta kontorsanläggningar från 1980-talet. Som reaktion mot cityomvandlingen gick man under åttiotalet mer varsamt fram i förnyelsen och kvarteret Lagern är ett gott exempel på hur man ansåg att man följde den traditionella stadens grammatik i stadsbyggandet. Genom att dela upp fasaden mot Klara norra kyrkogata i fyra enheter undvek man att bryta den måttliga skalan i 1800-talsbebyggelsen i kvarteren. Samtidigt tillskapades en välgestaltad och representativ innergård med entréer till kontoren. Ett lastförsörjningssystem för hela kvarteret löstes sinnrikt med en transportgata runt kontorshuset.

Gestaltningen är ett av de mest pregnanta exemplen på den postmodernistiska 1980-talsarkitekturen med anspelningar på klassicistisk fasaduppbbyggnad och detaljering. FFNS var ett av

Klassificeringskarta med kvarteret Lagern markerad inom svart ram. I kvarteret finns både grön- och gulklassad bebyggelse. *Stockholms stadsmuseum*

tidens tongivande arkitektkontor och fick stor betydelse för den svenska postmodernistiska arkitekturen. I Lagern 11 lyckades man nå avsedd lätt historiserande effekt trots att fasaderna är uppbyggda av betongelement.

Lagern 11 är utvändigt mycket välbevarad.

RIKSINTRESSE FÖR KULTURMILJÖVÅRDEN

Riksintressen regleras genom Miljöbalken. Mark- och vattenområden som har betydelse på grund av deras natur- eller kulturmiljövärden eller med hänsyn till friluftslivet, ska så långt möjligt skyddas mot åtgärder som påtagligt kan skada natur- eller kulturmiljön. Länsstyrelsen har tillsynsansvar för områden av riksintresse och ska bl.a. tillse att kommunerna beaktar riksintressena i den fysiska planeringen i samband med detaljplaner och översiktsplaner. Kommunerna är skyldiga att säkerställa riksintressena i sin översiktsplan. Om länsstyrelsen bedömer att ett riksintresse inte tillgodoses, eller att det finns risk för påtaglig skada i och med genomförandet av en plan kan länsstyrelsen upphäva planen.

Planområdet ligger inom riksintresset *Stockholms innerstad med Djurgården*. Flera av riksintressets värdebärande uttryck återspeglas inom planområdet och i dess närmsta omgivning. Uttrycken rubriceras nedan enligt benämning i översiktsplanens riksintressebilaga:

DEN ÄLDRE STENSTADEN

Gatusträckningarna och den äldsta bevarade bebyggelsen på Norrmalm, förutom Klara kyrka och Jakobs kyrka, går tillbaka till 1600-talet och 1600-talets stadsplanstruktur är delvis läsbar i denna del av city. Klara Norra kyrkogata som löper utmed kvarteret Lagerns östra sida, härrör från denna tid och det äldsta kända namnet för gatan är *Sanctæ Claræ gathon* (1646) efter Klara kyrka som ligger i gatans södra förlängning.

DEN KLASSISKA STENSTADEN (1870–1930)

Den klassiska stenstadsbebyggelsen finns representerad både inom planområdet och i omgivande kvarter. Med undantag för 1980-talsbebyggelsen som utgör Lagern 11, består hela kvarteret Lagern av bevarade stenstadshus från denna period, varav majoriteten är uppförda under 1870- och 1880-talet.

Vid Norra Bantorget finns läroverket Norra Latin, uppförd 1880, en tydlig representant för tidens behov av nya byggnadstyper så som skolor, kommunaltekniska anläggningar som gas- och elverk, sjukhus, varuhus, banker, museer och teatrar. Byggnaden uppfördes i stram ungflorentinsk nyrenässans efter Helgo Zettervalls ritningar.

Kungsgatan angränsar direkt till planområdet i söder och är som kommersiellt centrum en föregångare till Hötorgscity och Sergels torg och viktig för att förstå framväxten av Stockholm som storstad. Gatan är ett uttryck för det sena 1800-talets stadsplanering och för det tidiga 1900-talets stadsbyggande. Norra och Södra Kungstornen

är särskilt intressanta som Stockholms första skyskrapar. Kungsgatans östra sträcka, mellan Sveavägen och Stureplan, är en utpekad värdekärna i riksintresset.

DEN OFFENTLIGA OCH DEMOKRATISKA STADEN

Norra Bantorget nordväst om kvarteret Lagern utgör en av värdekärnorna i riksintresset. I översiktsplanens riksintressebilaga definieras värdekärnan på följande sätt:

Norra Bantorget och fackföreningsrörelsens bebyggelse vid angränsande gator illustrerar ett viktigt kapitel i modern svensk samhällshistoria. LO-huset är ett före detta bostadshus i jugendarkitektur medan merparten av de övriga fackföreningsanknutna byggnaderna är uppförda för uppgiften. Sammantaget är det en miljö med betydande symbolvärden bland annat genom årliga 1 maj demonstrationer sedan början av 1900-talet.

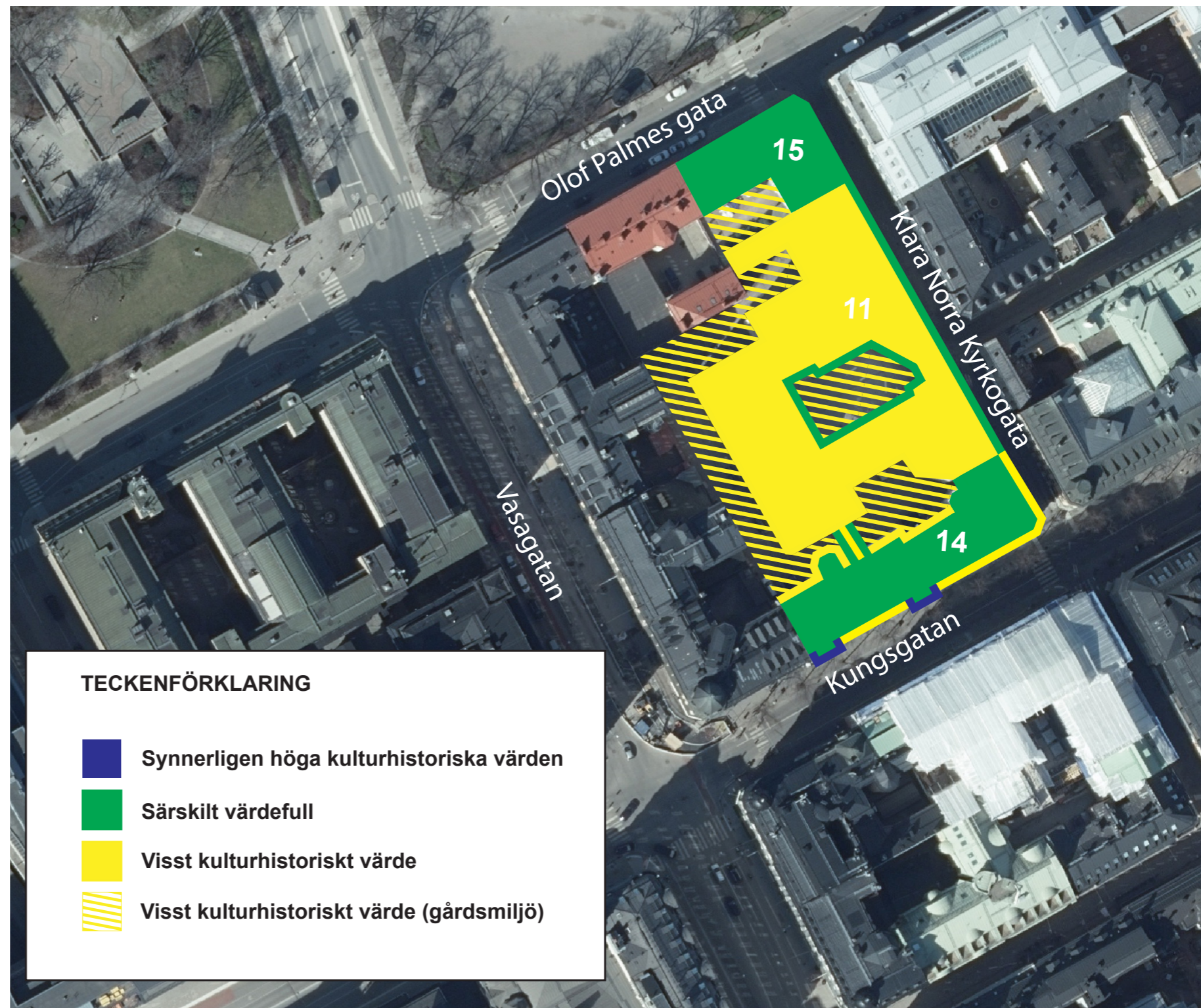
Kunskapsunderlaget *Alla tiders Stockholm* lyfter under temat "Den offentliga och demokratiska staden" fram LO-borgen, Folkets hus, Arbetarrörelsens arkiv och bibliotek samt stora kontorshus för enskilda fackförbund däribland SIF-huset vid Olof Palmes gata.

STADENS ÅRSRINGAR

Lagern 11 och flera närliggande byggnader är uppförda under 1980-talet. Koncentrationen av 1980-talsbyggnader, varav flera har arkitekturhistoriska värden, i Norra Klara kan betraktas som en av de årsringar som åsyftas i riksintressbeskrivningen - även om byggnaderna ligger centralt och på mark som tidigare huserat annan bebyggelse samt är uppblandade med äldre byggnader.

KULTURVÄRDEN

Tyréns Sverige AB har gjort en kulturmiljöanalys för Lagern 11, 14 och 15 (2022-03-08) med en värdering och konkretisering av kulturvärden i form av värdebärande karaktärsdrag för Lagern 11, 14 och 15. De värdebärande karaktärsdragen redovisas på följande sida.

Värderingskarta för Lagern 11, 14 och 15. Utdrag ur kulturmiljöanalys, Tyréns Sverige AB.

Utdrag från Kulturmiljöanalysen Kv. Lagern (2022-03-08):

VÄRDEBÄRANDE KARAKTÄRSDRAG

LAGERN 11

- Gatufasader mot Klara Norra Kyrkogata i sin helhet inklusive fönstersättning och utformning av fönster
- Fasader mot entrégården i sin helhet upp till takfotslist
- Utformning av trapphusentréer mot entrégården, inklusive skärmtak, burspråk och metallglaspartier
- Utformning av takfall mot Klara Norra Kyrkogata
- Betongelementens kulör- och materialverkan på gårdsfasader
- Uppglasad fasad i förbindelse till Lagern 14 längs Klara Norra Kyrkogata
- Inbyggda förbindelsegångar ovan mark mellan Lagern 11 och 14, avseende exteriör
- Entréhallar, hisshallar och trapphus Klara Norra Kyrkogata 29 och 33
- Markbeläggning av i första hand röd betongsten i Lagernfaret
- Ursprungliga planteringar längs Lagernfaret, rhododendron omgiven av ytor täckta med kullersten

VÄRDEBÄRANDE KARAKTÄRSDRAG

LAGERN 14

- Fönstersättning vån 1 - 4 tr (Både gatu- och gårdsfasader)
- Horisontella listverk, gatufasader
- Profilerade taklister, både gatu- och gårdsfasader
- Portomfattningar
- Profilerade metallglaspartier i brons eller koppar i bottenvåning mot Kungsgatan
- Burspråk i gjutjärnskonstruktioner exklusive fönstersnickerier
- Hörnbalkonger inklusive icke ursprungliga balkongräcken
- Entréhall och trapphus Kungsgatan 66
- Ursprungliga rumsstorlekar och bevarade rumssamband längs Kungsgatan
- Ursprunglig fast inredning på kontorsplanen i form av snickerier och stuckatur samt mönsterlagda parkettgolv med friser

VÄRDEBÄRANDE KARAKTÄRSDRAG

LAGERN 15

- Gatufasaderna som helhet
- Fönstersättning och fönsterbågarnas indelning
- Ursprunglig port Olof Palmes Gata 23 inklusive omfattning
- Förekomsten av portik (ej utförandet)
- Kol- och vedluckor omfattade av roslagssandsten
- Gårdsfasader: fönstersättning, fönstrens indelning, trapphus, slätputs med profilerad taklist.
- Trapphus (ej hisshall)
- Källaren i sin helhet med tunnvalv och klinkerbelagda golv
- Ursprungliga rumsstorlekar och bevarade rumssamband, BV - vån 3 tr
- Fast ursprunglig inredning på kontorsplanen, BV - vån 3 tr

PLANFÖRSLAGET

Planförslaget möjliggör en utveckling av kontorsfastigheten Lagern 11 genom tillbyggnader i kvarterets inre och genom ett tillkommande kontorsplan som kan realiseras då teknikrum flyttar från vinden till källaren. Volymen utökas för att möjliggöra det nya planet. Befintlig länk mellan Lagern 11 och Lagern 14 rivs och ersätts av en bredare och högre som ger kopplingar i flera plan. Tillbyggnaderna möjliggörs då befintlig logistiklösning, Lagerfaret, där transportbilar kan runda kontorsbyggnaderna i Lagern 11, ersätts med en lastkaj i en av de befintliga portikerna vid Klara Norra Kyrkogata. Från lastkajen går transporter vidare till de fastigheter som idag betjänas av faret över de gårdsmiljöer som skapas mellan befintliga byggnader och tillbyggnader. Gårdarna planeras för vistelse och kommersiell användning såsom uteserveringar möjliggörs.

Genom ändringar i portikerna mot Klara Norra Kyrkogata, med nya entréer och en öppnare bottenvåning mot samma gata är syftet att gatan ska få ett utökat liv och upplevas tryggare. Kontorsentréerna vid den centrala gården som nås från Klara Norra Kyrkogata föreslås bli tydligare och lättare att hitta, en av entréerna flyttas och en ändras något.

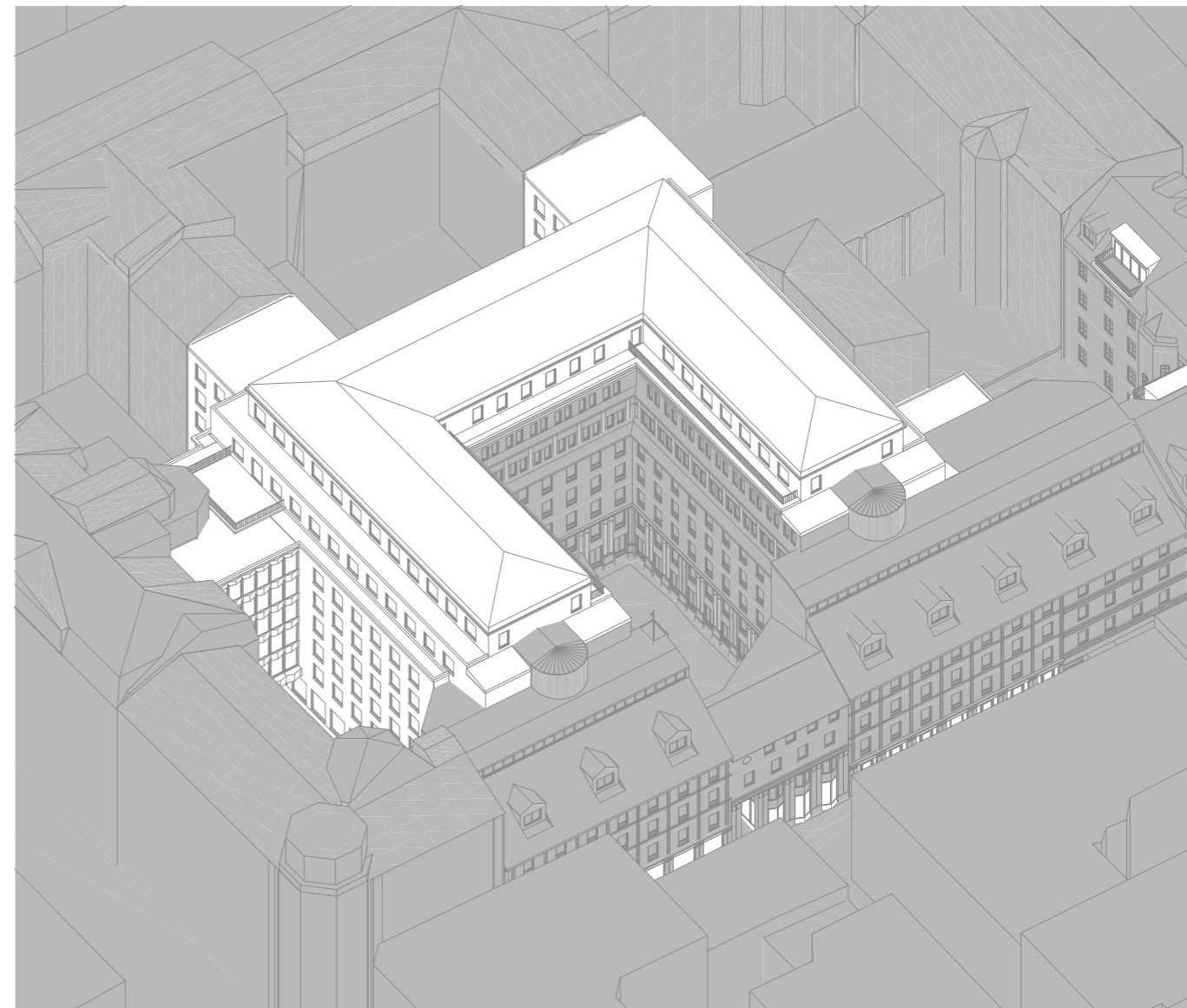
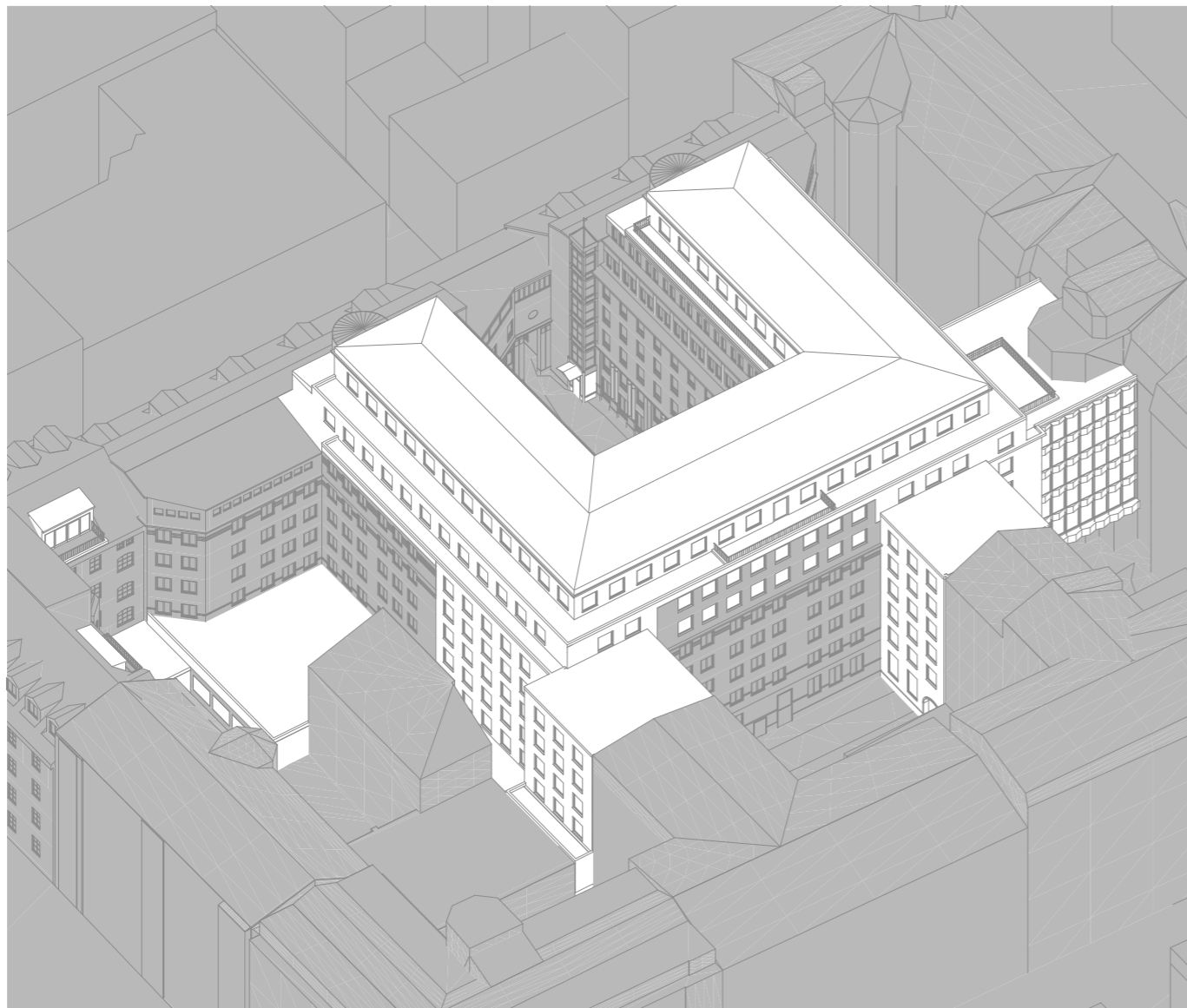
Lagern 15, hörnfastigheten vid Olof Palmes Gata och Klara Norra Kyrkogata, används sedan en ombyggnad på 1980-talet som kontor. I planförslaget prövas omvandling till bostadsanvändning i Lagern 15. Gården inom Lagern 15 omgestaltas och förses med en ny källsorteringsbyggnad.

Illustrationsplan Kv. Lagern.
Strategisk Arkitektur.
Grönskrafferade ytor visar
tillbyggnader i bottenvåningen.

Kv. Lagern
Situationsplan

Axonometri - Från väst

Axonometri - Från öst

Planförslaget med om- och tillbyggda ytor markerade i vitt. *Illustration: Strategisk Arkitektur.*

KONSEKVENSER FÖR KULTURMILJÖN

I konsekvensbeskrivningen bedöms i vilken grad aktuellt förslag påverkar kulturhistoriska värden.

Konsekvenserna redovisas under följande rubriker:

Rivningar

- Rivning av förbindelsegång mellan Lagern 11 och Lagern 14
- Rivning av soprumsbyggnad

Ändring av strukturer

- Ny logistiklösning – igenläggning av Lagernfaret
- Tillbyggnad med ny logistikbyggnad
- Omvandling av faret till gårdar
- Tillbyggnader i kvarterets inre
- Flytt av teknikutrymmen från vind till källare/garage
- Påbyggnad och ändring av vindsvåning från teknikvåning till kontor

Ändring av bottenvåning mot Klara Norra Kyrkogata

- Tillbyggnad i södra portiken
- Partiell inbyggnad av portiken till entrégården
- Ökad uppglasning och ny entré

Övriga ändringar av Lagern 11

- Ändring av kontorsentréer
- Ändrad fönstersättning i befintlig plåtklädd fasad mot väster

Lagern 15

- Ändring av gård
- Ny källsorteringsbyggnad
- Möjlig ändrad användning till bostäder

Påverkan på stadsbilden

1. Från Apelbergsgatan (mellan kvarteren Apeln och Bryggaren)
2. Apelbergsgatan i korsningen med Drottninggatan
3. Apelbergsgatan i korsningen med Sveavägen
4. Apelbergsgatan i korsningen med Malmskillnadsgatan
5. Västmannagatan i korsningen med Wallingatan
6. Norra Bantorget – korsningen Torsgatan och Östra Järnvägsgatan
7. Observatorielunden – Södra delen
8. Kulturhusets takterrass
9. Monteliusvägen

Påverkan på riksintresset

- Den äldre stenstaden
- Den klassiska stenstaden 1870-1930
- Den offentliga och demokratiska staden
- Stadens årsringar

Konsekvenser i relation till riktlinjer i kulturmiljöanalys

- Möte med Klara Norra Kyrkogata
- Kontorsyta kan ersätta riven gårdsbebyggelse
- Mindre känsligt ovan takfot
- Fondmotiv
- Bostäder
- Illa hanterade praktbyggnader

Bedömningskala

De kulturhistoriska bedömningarna som redovisas i denna analys bygger på nedanstående skala för konsekvenser:

Stora negativa konsekvenser - kan uppstå när höga kulturmiljövärden påverkas. Skyddad eller skyddsvärd bebyggelse och miljöer berörs. I riksintresseområden påverkas utpekade uttryck och/eller värdekärnor. Påverkan innebär att läsbarheten av landskapets och/eller bebyggelsens utveckling över tid försvåras kraftigt eller upphör helt. Historiska samband, strukturer, funktioner och betydelsebärande företeelser bryts eller går förlorade. Kulturmiljö som fragmenteras så att dess helhet inte kan uppfattas.

Måttliga negativa konsekvenser - uppstår när viktiga kulturmiljövärden påverkas i mindre grad än ovan. Läsbarheten av landskapets och/eller bebyggelsens utveckling över tid försvåras. Historiska samband, strukturer, funktioner och betydelsebärande företeelser går delvis förlorade eller försvagas. Strukturer och samband som försvagas och blir mindre tydliga. Påverkan kan även innebära att enstaka kulturhistoriskt värdefulla objekt; välbevarade, unika eller på annat sätt särskilt värdefulla blir svårtolkade, fragmenterade eller går förlorade.

Små negativa konsekvenser - uppstår när kulturmiljövärden påverkas i mindre grad. Påverkan innebär att läsbarheten av landskapets/bebyggelsens utveckling över tid fortfarande är möjlig. Historiska samband, strukturer, funktioner och betydelsebärande företeelser försvagas eller påverkas men kan även i framtiden uppfattas. Enstaka kulturmiljöobjekt av mindre betydelse påverkas eller tas bort. De enstaka objekten är inte betydelsebärande för kulturmiljöns helhet eller unika eller sällsynta av sin typ.

Inga konsekvenser - varken negativa eller positiva, förväntas på befintliga kulturmiljövärden.

Positiva konsekvenser uppstår när projektet bidrar till att tydliggöra och förstärka kulturmiljöns samband och strukturer.

RIVNINGAR

RIVNING AV FÖRBINDELSEGÅNG MELLAN LAGERN 11 OCH LAGERN 14

Befintlig förbindelsegång från 1980-talet rivs för att ge plats för en ny tillbyggnad som kopplar samman Lagern 11 i kvarterets inre med 1870-talsbyggnaderna Lagern 14 vid Kungsgatan. Befintlig förbindelsegång används inte och en ny förbindelsebyggnad skapar bättre förutsättningar för kontorsverksamheten i kvarteret.

Värde och konsekvens

Den befintliga förbindelsegången gavs av arkitekten en arkitektonisk karaktär som skiljer sig väsentligt från övriga 1980-talsinslag. Tillsammans med en mindre glasad förbindelsegång från trapphuset Kungsgatan 64 utformades förbindelsebyggnaden i s.k. high tech-arkitektur som var ett parallellt arkitekturspår till 1980-talets förhärskande postmodernism. Byggnaden har ett lätt, precist och något raffinerat uttryck med intressant detaljering. Kontrasten till de tunga fasader den kopplar ihop är markant och effektiv. Till dess kulturvärden hör också att det var särskilt vanligt att uppföra förbindelsegångar som denna under just 1980-talet. Sammantaget utgör förbindelsegången ett tidstypiskt, formgivet inslag med särskilda kulturvärden. Att gången har en obearbetad interiör och att den på länge inte använts som avsett reducerar kulturvärdena.

Konsekvenserna av att förbindelsegången rivs bedöms bli måttliga negativa. Den är ett av relativt få exempel på high tech-inspirerad arkitektur i Stockholm och den förloras genom rivningen. Det är dock fråga om en länk som inte är framträdande i det offentliga rummet och som upplevs av få.

Måttliga negativa konsekvenser.

Befintlig förbindelsegång från 1980-talet föreslås rivas för att kunna ersättas med en bättre fungerande länk mellan Lagern 14 (till vänster) och Lagern 11 (till höger).

RIVNINGAR

RIVNING AV SOPRUMSBYGGNAD

En enklare soprumsbyggnad på gården till Lagern 15 rivs.

Värde och konsekvens

Soprummet är en enkel nyttobyggnad som inte bedöms ha särskilt kulturvärde. Den har viss betydelse då den vittnar om hur stadens behov och logistik lösts, i detta fall på 1980-talet, men det finns ett stort antal soprumsbyggnader från samma tid. Den utgör också del av den helhetslösning som 1980-talets projekt innebar för kvarteret. Rivningen av byggnaden bedöms ge små negativa konsekvenser

Små negativa konsekvenser

Befintlig soprumsbyggnad på gården till Lagern 15.

ÄNDRING AV STRUKTURER

NY LOGISTIKLÖSNING - IGENLÄGGNING AV LAGERNFARET

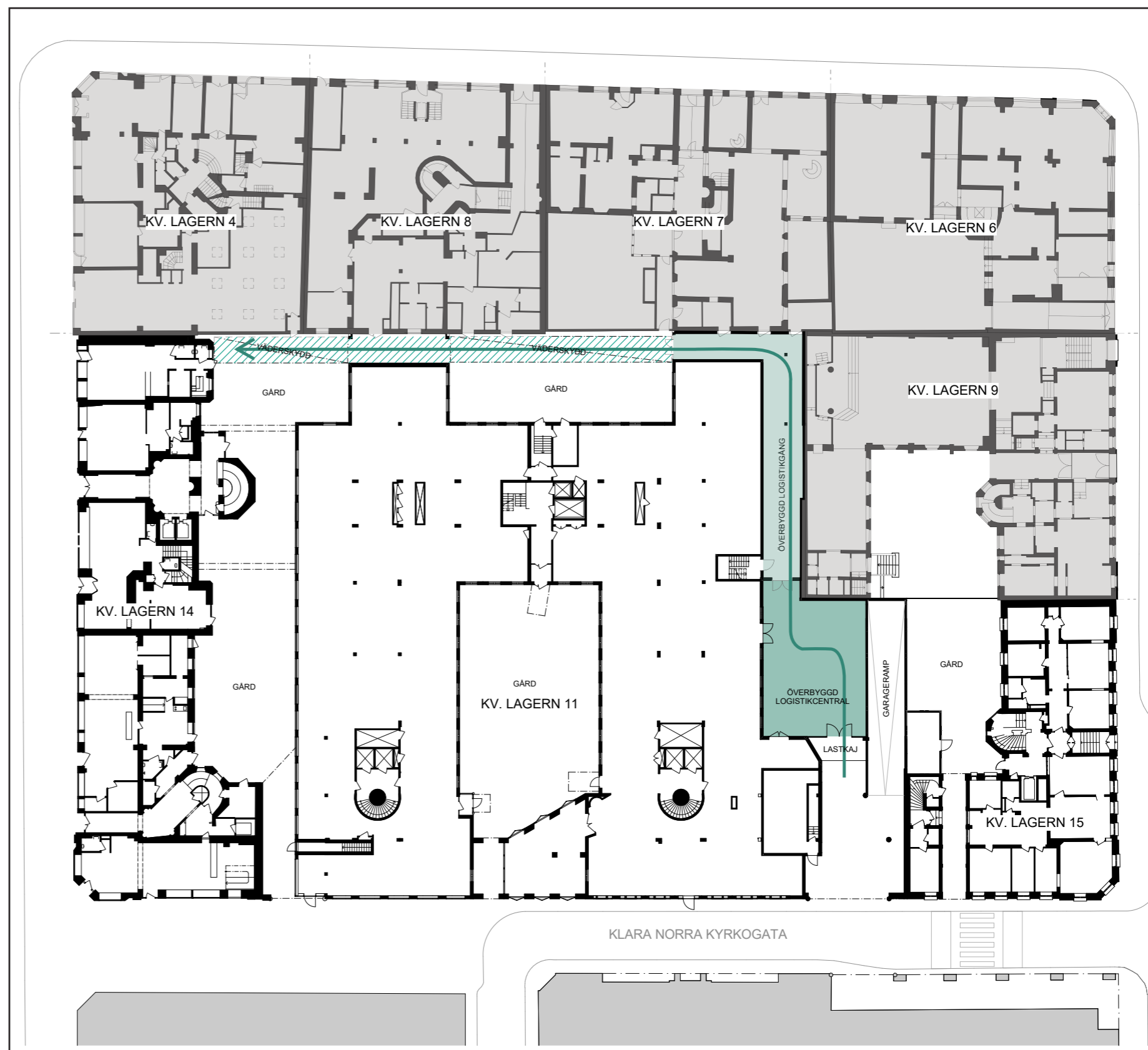
Enligt planförslaget förändras kvarterets gemensamma lösning för gods- och sophantering genom att Lagernfaret utgår. En ny lösning ersätter befintligt system. Befintlig lösning bygger på att transporter med skåp- och lastbilar kan köra in och ut genom två portiker vid Klara Norra Kyrkogata och runda 1980-talsbyggnaden Lager 11. I kvarterets inre nås varumottagningar och soprum som hör till butiker och restauranger längs Vasagatan. En sådan rundfart i kvarterets inre kommer inte vara möjlig enligt planförslaget. Farets ytor kommer delvis att bebyggas och i övrigt omformas till gårdar.

Värde och konsekvens

Lagerfarets kulturhistoriska sammanhang och värden beskrivs i kulturmiljöanalysen. I korthet handlar detta om en viktig grundprincip i den modernistiska cityplaneringen - en omsorgsfullt planerad gods- och avfallshantering som ger en framkomlig, säker och attraktiv gatumiljö. Lagernfaret är ett sent exempel på ett av dessa logistiksystem och det skiljer sig från flertalet övriga far som huvudsakligen är underjordiska. Att Lagernfaret sticker ut från övriga och att det genomfördes i ett stenstadskvarter gör att det besitter kulturvärden men dessa värden är inte lika höga som i de första faren från 1950- och 1960-talen. Faret svarade också för kontinuiteten i inblickarna till gården och något av öppenheten som inför projektet påtalades som kulturhistoriska kvaliteter.

Samtidigt har faret gjort kvarteret otryggt och det har bidragit till att slå sönder den intrikata 1800-talsmiljön i kvarterets innandöme som fanns kvar ända till 1980-talets mitt. I relation till många andra intressanta inslag inom planområdet är faret underordnat ur kulturvärdessynpunkt.

Måttliga negativa konsekvenser för kulturvärden bedöms uppstå eftersom faret utgår och lösningen från 1980-talet blir svår att avläsa framgent. Greppet påverkar läsbarheten kring hur bebyggelsen i Lager 11 till betydande del formats med hänsyn till kravet på ett körbart lastfar. Upplevelsevärdena när man rör sig i faret är begränsade, tidstypiska inslag utgörs av markbeläggning och den sparsamt förekommande grönska som finns.

Planritning med ny logistiklösning färglagd. Illustration: Strategisk Arkitektur.

ÄNDRING AV STRUKTURER

TILLBYGGNAD MED NY LOGISTIKBYGGNAD

För att ersätta faret byggs den norra delen av den befintliga körytan, närmast Klara Norra Kyrkogata, in i ett plan. Inne i den föreslagna byggnadsdelen läggs ett logistikcenter där lossning sker för vidare transport till fots till de fastigheter som idag betjänas av faret. Avfall transporteras ut i motsatt riktning via detta logistikcenter. Genom att lastningen förläggs inbyggt blir bullersituationen i kontors- och bostadshus godtagbar. Den nya inbyggnaden skapar en sluten vägg i en våning som ger en ny avgränsning för Lagern 15. Inbyggnaden innebär att delar av befintliga ytterväggar i Lagern 11 blir invändiga och påverkas genom nya öppningar. Infart till garaget i källarvåningen blir kvar i samma läge som idag.

Värde och konsekvens

Inbyggnaden ger en ny situation i denna del av kvarteret. Inblickar in i kvarteret från Klara Norra Kyrkogata bryts och Lagern 15 får en mer sluten gård.

Inblickarna in i kvarteret är en komplex fråga kulturhistoriskt. De ses dels som inslag som i någon mån minner om den äldre stenstadens sätt att fungera där man genom körportar kunde se in till verksamheter inne på gårdarna. Att skapa sådan kontakt sågs som värdefullt i planarbetet på 1980-talet men det riktades också kritik från bl. a. Stockholms stadsmuseum mot de dubbla portikerna och den centrala gården som också öppnar sig mot gatan. Att en av portikerna delvis sluts och inblickarna till gårdsmiljön utgår måste ses i en samlad helhet med ändringarna av de andra öppningarna mot gatan. I det sammanhanget bedöms den partiella igenbyggnaden av den norra portiken som underordnad vikten av att behålla en kontakt mellan gatan och den centrala gården. Eftersom möjligheter att se in och gå in på den södra gården bevaras i södra portiken bedöms ändringen i den norra ge begränsade negativa konsekvenser för kulturvärden.

Små negativa konsekvenser

Den norra portiken med faret till vänster och garageinfart till höger. Inblickarna till gårdsmiljön kommer att försvinna enligt planförslaget. Befintliga grindar rivs och ersätts av nya.

ÄNDRING AV STRUKTURER

OMVANDLING AV FARET TILL GÅRDAR

Att ersätta faret med en ny logistiklösning ger nya möjligheter, både till nya byggnadsvolymer och till ett annat nyttjande av den markyta som nu till största delen används för rundfart, lossning och parkering.

Farets ytor bebyggs delvis, med logistikbyggnaden och med nya kontorsvolymer (se separat kapitel nedan). Ytor som inte bebyggs utgörs av tre gårdsbildningar som är sammanlänkade genom portiker. Gårdarna är avsedda att planteras och utrustas för vistelse, ett publikt användande möjliggörs genom en öppen portik från Klara Norra Kyrkogata och lokaler utmed Kungs- och Vasagatan kan potentiellt nyttja ytorna för uteservering. Gårdarna kommer också vara viktiga för dagvattenhanteringen.

Längs de västra gårdarna möjliggörs för ett väderskydd längs fasader på grannfastigheterna, (Lagern 4 och 8) transporter till befintliga varumottagningar kommer att behöva fri och skyddad passage.

Värde och konsekvens

Farets kulturvärden är främst knutna till funktionen. Även om 1980-talsprojektet öppnade upp kvarteret skapades inga kvalitativa gårdar eller vistelseytor. Ytorna har begränsade kulturvärden undantaget de få platser som har för 1980-talet tidstypiska planteringar i form av rhododendron planterade bland kullerstenar. Befintlig markbeläggning är på samma sätt typisk för 1980-talet. Hur dessa ska hanteras regleras inte i planen men det förutsätts här att de inte kan bevaras.

Att det som ursprungligen varit gårdsytor återfår sin funktion när faret utgår men används enligt nutida behov bedöms inte vara problematiskt sett till kulturvärden. Utökad möjlighet till vistelse ger möjligheter för allmänheten att ta del av kvarterets inre. Sådana möjligheter att uppleva stenstaden och city inifrån kvarteren är relativt begränsade i dagsläget. Markytorna har inget kvar av äldre inslag än från 1980-talet. Att omprogrammera gårdarna bedöms medföra små negativa konsekvenser för kulturvärden knutna till 1980-talets omdaning av kvarteret. För övriga fastigheter bedöms inga negativa konsekvenser uppstå. Att montera väderskydd på brandgavlar och gårdsöverbyggnader bedöms inte ge upphov till negativ påverkan.

Små negativa konsekvenser

Gårdarna kommer att stå i kontakt med varandra genom att länkbyggnaden medger fri passage under volymen och genom portiker i de nya gårdsflyglarna.
Illustration: Strategisk Arkitektur.

ÄNDRING AV STRUKTURER

TILLBYGGNADER I KVARTERETS INRE

Ny kontorsyta föreslås tillföras genom tillbyggnader i kvarterets inre. Tillbyggnader utförs dels som nya byggnadskroppar, flyglar, som ansluter till grannfastigheternas brandgavlar, dels som breddning av befintliga huskroppar. En ny länkbyggnad ersätter den befintliga länken mellan Lagern 11 och 14.

Tillbyggnaderna som ansluter till brandgavlar är anpassade i höjd och bredd till dessa. De utformas som enkla volymer med mineraliska fasader och regelbundet placerade enluftsfnster. Angreppssättet har varit att skapa gårdsbyggnader enligt stenstadsepokens principer där gårdsbyggnader är rationella och mer anspråkslösa än gathusen. Fasaderna hålls ljusa för att ljusföring till gårdar och lokaler ska bli god. Fasadmateriel och kulörer är också valda för att knyta an till omgivande byggnader. Taken föreslås bli flacka och göras gröna för att bidra till dagvattenhantering och biologisk mångfald.

Norra och södra flyglarna på Lagern 11 föreslås också byggas ut i bredd, volymerna "fylls ut" med ny kontorsyta. Befintliga ytterväggselement rivs och avväxlingar görs för att hantera laster. Nya fasader utformas på liknande sätt som tillbyggnaderna mot brandgavlarna med mineraliska fasader och regelbundet placerade enluftsfnster som ger goda ljusinsläpp.

En ny koppling mellan Lagern 11 och 14 uppförs i fem våningar, länken landar inte i marken utan en våning upp. Byggnaden föreslås få ett annat arkitektoniskt uttryck än övriga tillbyggnader. Med inspiration från föregångaren som rivs skapas en lätt volym med ett

lätt formspråk präglad av stora sammanhängande fönsteröppningar och metallfasad, förberedd för klättrande växtlighet. Taket utförs flackt för att möjliggöra terrass och gröna takytor.

Länken är avsevärt bredare än den som rivs och möjliggör andra funktioner än en ren passage, exempelvis arbetsplatser. Invändigt skapas anslutningar till det imposanta 1870-talstrapphuset inom Lagern 14.

Konsekvenser

Att bygga till volymer till 1980-talskroppen i kvarterets inre är ett sätt att skapa mer yta och förbättra kontoren utan att påverka omgivningen utanför kvarteret.

Att bygga emot grannfastigheternas brandgavlar stärker kulturvärden då det tydliggörs hur stenstadskvarteret fungerade före 1980-talets omfattande rivningar. De sammanhang som finns idag är funktionellt och visuellt unga och utan några tydliga kulturvärden. Genom nya flyglar återupprättas delvis tidigare strukturer. Föreslagna volymer är väl avvägda mot befintliga brandgavlar. Genom utformningen med mineraliska ljusa fasader, platta tak och enkla, avskalade fönsterformer blir de tydligt läsbara som tillägg till 1980-talsarkitekturen och även i förhållande till grannfastigheternas gårdsflyglar.

Gemensamt för de tre olika typerna av tillbyggnader är att de bygger för fasader och fönsteraxlar på 1980-talsbyggnaden. Vid utflyttning av fasader blir det betydande ingrepp i befintliga fasader. Vid sidan av ingreppen blir begränsade delar av ursprungs-

fasaden kvar synlig. Även om gårdsfasaderna från 1980-talet är underordnade gatufasaderna bedöms den påtagliga minskningen av synliga gårdsfasader ge negativa konsekvenser för den grönklassade 1980-talsbyggnaden. En längre sammanhängande fasad med 1980-talets gestaltning bevaras mellan de två tillkommande flyglarna. Därtill bevaras gårdsfasader tillhörande gathusen vid Klara Norra Kyrkogata. Att dessa fasader bibehålls i lägen där människor kan komma att vistas i högre utsträckning än i befintlig situation mildrar konsekvenserna.

Avseende den nya djupare och högre länkbyggnaden mellan Lagern 11 och 14 bedöms inga negativa konsekvenser för kulturvärden uppstå förutom rivningen av den befintliga länken. Anledningen är att huset Lagern 14, Kungsgatan 66, blev illa hanterat på 1980-talet då dess gårdsdelar revs. Huskroppen runt trapphuset revs och byggnaden fick en form den aldrig haft med gårdsfasader som frilades och ett trapphus som endast på ett par plan hade anslutning till kvarterets inre. Under förutsättning att anslutning till fasader och öppningarna i trapphuset kan klaras utan större ingrepp finns förutsättningar för positiva konsekvenser för kulturvärden. Ny länk med direkta kopplingar till trapphuset kommer att öka förståelsen för hur byggnaden och kvarteret ursprungligen fungerade.

Sammantaget bedöms tillbyggnaderna till 1980-talsbyggnaden ge upphov till **måttliga negativa konsekvenser** för kulturvärden. Fasader som byggs för är inte särskilt värdefulla men det blir svårare att avläsa hur den grönklassade 1980-talsanläggningen var utformad på gårdssidan. I gengäld stärks äldre strukturer då det byggs emot brandgavlar och då Lagern 14 med dess storslagna trapphus förses med kopplingar som gör ursprunget lättare att avläsa.

Gårdsflyglarna föreslås få enkla volymer och en fönstersättning av karaktären hål-i-mur för att anpassa byggnaderna till stenstadssammanhanget.
Illustration: Strategisk Arkitektur.

Länken mellan Lagern 11 och 14 omsluter det på 1980-talet frilagda trapphuset. Länken får en lätt karaktär inspirerad av den förbindelsegång som rivs. Växtbalkonger och anordningar för klättrande växter är en del av gestaltningen. *Illustration: Strategisk Arkitektur.*

ÄNDRING AV STRUKTURER

FLYTT AV TEKNIKUTRYMMEN FRÅN VIND TILL KÄLLARE/GARAGE

Inom Lagern 11 är teknikutrymmen såsom fläktrum till stor del förlagda till vindsvåningen i kvarterets inre. För att kunna förädla dessa ytor föreslås fläktrummen flytta ner till källarvåningen. På detta plan finns redan en del av teknikrummen. Nya fläktrum innebär att bl. a. antalet parkeringsplatser för bilar kommer att minska.

Värde och konsekvens

Teknikutrymmena högst upp i byggnaden är en del av den ursprungliga dispositionen och följer det huvudsakliga mönstret för hur kontorshus uppfördes på 1980-talet. I en särskilt värdefull byggnad finns vissa kulturvärden kopplade till detta mönster även om kulturvärdena i själva teknikutrymmena är begränsade. På samma sätt är garage ett tidstypiskt inslag och ett ofta självklart inslag i tidens kontorshus i innerstaden.

Att flytta ner fläktrum och omvandla högt belägna ytor till attraktiva kontor är en utbredd företeelse i Stockholm. Ändringar av den typen har genomförts i många av stadens kulturhistoriskt värdefulla kontorshus. Det ses i regel som ett rimligt sätt att utveckla kontorshuset och staden. Från kulturmiljösynpunkt innebär det att kulturhistoriskt värdefulla byggnader får ett annat verkningssätt och att det blir svårare att avläsa hur byggnaderna ursprungligen var uppbyggda och fungerade. Källarytor och garage minskar i omfattning när tekniken flyttar ner vilket bidrar till förändringarna av byggnadernas struktur, disposition och historiska läsbarhet.

I detta fall blir konsekvenserna liknande de ovan redovisade. Såväl vindsvåningen som garage- och källarutrymmet har vissa kulturvärden i egenskap av sina funktioner men det finns ingen särskild arkitektur, färgsättning eller utrustning som bedöms vara viktig att värna från kulturhistorisk synpunkt. Att garageplatser minskar i antal bedöms inte vara problematiskt så länge som funktionen garage ändå bibehålls fastän i ändrad omfattning.

Små negativa konsekvenser

PÅBYGGNAD OCH ÄNDRING AV VINDSVÅNING FRÅN TEKNIKVÅNING TILL KONTOR

För att kunna tillskapa ny kontorsvåning högst upp behöver byggnadsvolymen utökas i sid- och höjddled. De befintliga måtten är inte tillräckliga. Till- och påbyggnaden utförs med plåtklädda fasader lika befintliga takvåningar men med större fönsteröppningar. Det arkitektoniska motivet med skillnader i relief och tyngd mellan takvåningarnas fasader mot entrégården behålls och utvecklas genom att den tillkommande våningen får en mer ytmässig och slät karaktär än nedanförliggande våningar. En markering av den nya takfoten görs för att erinra om hur befintlig takfot är utformad. Mot övriga håll utformas fasaderna lika de underliggande takvåningarna. Ambitionen är att göra ett diskret tillägg som infogar sig i det befintliga fasadchemat men där fönsteröppningarnas avvikande mått och form ger en läsbarhet om vad som är ursprungligt och vad som tillkommit. Nya takfall utförs som släta valmade sadeltak i samma ljusa plåt som de tillkommande fasaderna.

Till- och påbyggnaden fordrar att vindsvåningens befintliga ytterväggar och takkonstruktion rivs.

Värde och konsekvens

Takvåningarna och vinden har generellt inte lika höga värden som de delar av Lagern 11 som har fasader av särskilt bearbetade betongelement. Störst värden har den arkitektoniska bearbetningen av fasaderna mot entrégården där även dessa högt belägna plåtfasader formats efter klassiska principer att uttrycket går från tungt nedtill till att bli lättare och lättare uppåt. Denna bearbetning av fasaden är karaktärsskapande i vyerna längs Apelbergsgatan.

De byggnadsteknikhistoriska värdena i dessa övre delar består i att det även bakom plåten finns bärande element av betong. Själva takkonstruktionen av stål som rivs har vissa värden som dokument över 1980-talets byggnadsteknik.

En rivning av takkonstruktionen och en utökning av byggnadens volym innebär en avsevärd ändring av det grönklassade kontorshuset. Det föreslagna tillägget har dock bearbetats arkitektoniskt på ett sätt som gör att det den arkitektoniska helheten utvecklas i anslutning till de ramar som sattes på 1980-talet. Tillägget blir lågmält och inordnas väl samtidigt som det är avläsbart som tillägg. Att ytterligare öka byggnadshöjden i kvarterets inre avviker från stenstadens huvudsakliga karaktär där gårdsbebyggelsen är lika hög som, eller lägre än, gathuset.

Lagern 11 sedd från Lagern 15. Teknikvåningen högst upp föreslås ersättas av ett nytt kontorsplan. Antalet fläktar, huvar och galler kommer då att minska.

Konsekvenserna bedöms bli **måttliga negativa** sett till ändringarna i byggnadens disposition och volym och för den ökade avvikelser mot stenstadens grundkaraktär. Konsekvenserna bedöms bli **små negativa** sett till de arkitektoniska och arkitekturhistoriska delarna av kulturvärdet.

Volymtillägget påverkar i viss mån stadsbilden och kulturmiljön i omgivningen, se kapitlet *Påverkan på stadsbilden* (s. 36-45).

ÄNDRING AV BOTTENVÅNING MOT KLARA NORRA KYRKOGATA

TILLBYGGNAD I SÖDRA PORTIKEN

Som en del av tillbyggnaden på södra sidan av Lagern 11 byggs den södra portiken mot Klara Norra Kyrkogata delvis igen. Syftet är att möjliggöra en ny entré från gatan till lokal i bottenvåningen. Portiken behöver inte längre vara lika bred då inga transporter ska in och ut genom den. Tillbyggnaden görs med putsade fasader som i hög grad glasas upp för att få till en trygg gångpassage mellan gata och gård. Sockeln utförs i betong. Närmast gatan är tillägget utformat som en glasbox för att tydligt annonsera lokaler och passagen in till gården. Glasboxen är avsedd att ha ett gestaltningsmässigt släktskap med den nya länken mellan Lagern 11 och 14.

Värde och konsekvens

Den föreslagna tillbyggnaden i portiken ger möjligheter till en bevarad men ändrad kontakt med gården och till en ny lokalentré mot gatan som annars hade varit svår att få till med hänsyn till byggnadens bjälklagshöjd. Samtidigt bedöms läsbarheten att här funnits en bred portik bli god eftersom måttet mellan de befintliga par av pilastrar som ger bottenvåningen sin grundläggande form behålls. Tilläggen blir arkitektoniskt underordnade.

Ändringen av södra portiken bedöms ge upphov till små negativa konsekvenser för kulturvärden. Portiken har i befintlig form ett avskalat formspråk utan särskilt bearbetade detaljer vilket betyder att inga särskilt värdefulla delar rivs eller byggs för. Läsbarheten av hur 1980-talets omvandling av kvarteret var tänkt och utfördes blir relativt god.

Små negativa konsekvenser

I den södra portiken föreslås en tillbyggnad som möjliggör en ny entré och en delvis uppglasad passage in till gårdsrummen. Påkörningsskydden av granit bevaras, ny fasad placeras innanför dessa.
Illustration: Strategisk Arkitektur.

ÄNDRING AV BOTTENVÅNING MOT KLARA NORRA KYRKOOGATA

PARTIELL INBYGGNAD AV PORTIKEN TILL ENTRÉGÅRDEN

Portiken till den centrala gården med kontorsentréerna i Lagern 11 föreslås ändras genom att utrymmet norr om entrén glasas in och blir inomhusyta. Inom ramen för planarbetet söker man förbättra tryggheten inom och runt kvarteret. Det aktuella uterummet saknar användning och anges vara bidragande till den otrygghet som upplevs finnas inom dagens fastighet. Genom att bygga in ytan kan yta tillskapas och tryggheten öka. Att fylla ut de tre lägre facken i portiken ger en tydligare entrésituation.

Inbyggnaden föreslås göras genom att motivet med vinklade fönster lika dem i våningen ovanför även appliceras i bottenvåningen. Befintliga smidesgrindar rivs. Den högre södra delen av portiken föreslås bli kvar i befintligt utförande. På fasaden ovanför den öppna delen av portiken föreslås någon typ av markering av denna huvudentré genom t.ex en belysningsarmatur, skulptur etc. Som en följd av inbyggnaden föreslås kontorsentrén Klara Norra Kyrkogata 33 flyttas från det inbyggda området för att istället placeras direkt mot gården.

Förslaget till inbyggnad rör de tre lägre facken. Den höga öppningen till vänster behålls.

Värde och konsekvens

Ingreppen för att fylla ut de tre facken är begränsade och den arkitektoniska helheten förändras i liten grad. Skuggverkan som finns i befintlig situation utgår men det motiv och den rytm som de tätt placerade pelarna/pilastrarna ger är så starkt att det bedöms vara tåligt för ändringar.

Kontakten mellan gård och gata minskar men blir starkare definierad till den mest betydelsefulla punkten. Åtgärden ger också en påverkan på byggnaden som fondmotiv för Apelbergsgatan, denna del av komplexet blir mindre av portikbyggnad och i ökad utsträckning ett gathus. Denna skillnad kommer främst att uppfattas på kort avstånd, några gator bort avtar effekten.

Illustration som visar utförandet av inbyggnaden av del av portiken. *Illustration: Strategisk Arkitektur.*

Varken utrymmet i sig eller de enkelt utformade smidesgrindarna bedöms utgöra omistliga inslag i 1980-talsarkitekturen. En av projektets okonventionella lösningar förändras, samtidigt stärks stenstadskaraktären av ett tydligare möte mellan kvarter/byggnad och gata. En accentuering av portiken genom en markering av något slag ovan den bör ses som förenligt med kulturvärdena om den görs på ett sätt som stämmer väl med den postmodernistiska arkitekturen.

Sammanvägt bedöms ändringen ge små negativa konsekvenser

ÄNDRING AV BOTTENVÅNING MOT KLARA NORRA KYRKO GATA

ÖKAD UPPGLASNING OCH NY ENTRÉ

1980-talsprojektets hantering av byggnadernas bottenvåning mot Klara Norra Kyrkogata har inneburit att det här funnits och finns verksamheter som inte kan vända sig ut mot gatan i den utsträckning som enligt fastighetsägaren skulle vara önskvärt från kommersiell synpunkt och sett till stadslivet. Utan entréer från gatan och med små fönsteröppningar som inte ger den kontakt som behövs anges att förutsättningarna för fungerande verksamheter är otillräckliga.

Ofta hade man inom stadsbyggandet på 1980-talet en ambition om att få till levande bottenvåningar. Det ansågs att den frågan försumrats årtiondena innan men faktum är att det i efterhand är uppenbart att man under 1980-talet sällan lyckades infria denna strävan. Greppen blev för otydliga, glaspartierna för små, lösningarna för komplicerade. Ofta var rumshöjden i husens bottenvåningar också för låg för att få till välfungerande lokaler.

För att skapa goda förutsättningar för verksamheter och för att ge utökad liv åt Klara Norra Kyrkogata föreslås fasadändringar i bottenvåningarna mot gatan. I den södra delen av Lagern 11 prövas om det i fasaden mellan den södra portiken och portiken in till entrégården kan sättas in obrutna glaspartier mellan paren av pilastrar. Nya glaspartier utförs med smäckra metallprofiler.

I lokalen norr om den centrala gården möjliggörs en ny entré och här föreslås en utökad uppglasning av bottenvåningens fasad. Glas infattade i smäckra metallprofiler ersätter täta delar.

Till skillnad från lokalen i söder bibehålls här befintliga profilerade fönsteromfattningar.

Värde och konsekvens

I Lagern 11 gavs fasaderna ursprungligen en bearbetning som ger särskilt stora begränsningar av lokalernas potential. De särpräglade betongelementen är dock en central del av fastighetens kulturvärde. De är unika i bottenvåningen med de profilerade parställda pilastrarna med ingjuten keramik men i övrigt är utformningen av elementen lika våningarna ovan. Omfattningarna runt fönstren är likadana över hela fasaderna. Att det går att betrakta de av äldre arkitektur inspirerade omfattningarna på nära håll och se att de är utförda i modern byggnadsteknik är en särskild kvalitet.

Att förbättra möjligheterna för utåtvända lokaler i bottenvåningen står inte i sig i motsättning till kulturvärden. Lokaler mot gatan hör till stenstadens karaktär och det fanns före 1980-talets omvandling betydligt större fönsterpartier i delar av fasaden mot gatan än vad det gör befintligt. Att tillföra en ny entré mot gatan bedöms inte heller bryta mot gatans karaktär och kan infogas på ett rimligt sätt i bottenvåningens fasadstruktur. Den sammanhållna linjen som sockelelementen, de horisontella delarna närmast mark, har bryts dock.

Bottenvåningens fasader är likadana på båda sidor av den centrala gården. Angreppssättet att göra en större förändring närmare Kungsgatan där åtgärden syns och kan bidra till att locka in folk från Kungsgatan och vara mer varsam längre inåt i kvarteret bedöms vara välgrundat. På så sätt görs ändringarna där de får mest effekt.

Ingreppen som föreslås är betydande i den södra delen och mer modesta i den norra delen. Sannolikt kommer fönsteromfattningarna i den norra delen att behöva nytillverkas.

Arkitektoniskt bedöms den mer varsamma hanteringen kunna ge en intresseväckande och välfungerande helhet i den norra delen. Även i den södra fasaden är förutsättningarna relativt goda. Pilastermotivet är kraftfullt och gör att byggnaden efter klassicistiska principer landar tungt på marken. Den låga sockeln närmast mark är också formstark och kraftfull och kan bibehållas. Inget av de berörda fasadavsnitten ingår i fondmotivet vid Apelbergsgatan.

Ändringar av särskilt värdefulla gatufasader som i nuläget är i ursprungligt utförande innebär alltid negativ påverkan på kulturvärden eftersom läsbarheten av den arkitektoniska idén försvåras, ursprungligt material och utförande förloras och den arkitektoniska kompositionen förändras. I detta fall bedöms dock de föreslagna ändringarna vara välmotiverade, stärka gatans historiska karaktär, stämma överens med 1980-talsambitionerna om variation i uttrycket längs gatan och kunna utföras på ett arkitektoniskt välfungerande sätt. **Konsekvenserna för kulturvärden bedöms bli små till måttliga.**

Fönstren och fönsteromfattningarna i bottenvåningen är lika dem i våningarna ovanför men har andra mått och proportioner.

Princip för ökad uppglasning av bottenvåning mot Klara Norra Kyrkogata söder om centrala gården. *Illustration: Strategisk Arkitektur.*

Princip för föreslagen indelning av fasad i bottenvåningen norr om centrala gården. *Illustration: Strategisk Arkitektur.*

ÖVRIGA ÄNDRINGAR AV LAGERN 11

ÄNDRING AV KONTORSENTRÉER

Kontorsentréerna med adress Klara Norra Kyrkogata 29, 31 och 33 upplevs svåra att hitta. Det har dels att göra med att samtliga nås från den centrala entrégården och att besökaren först måste hitta till gården. Väl inne på gården är befintliga entréer lågmälda, åtminstone 29 och 33. 29:an är något dold, indragen under ett burspråk. Den föreslås därför flyttas ut i liv med burspråket, dvs. en mindre tillbyggnad görs till bottenvåningen.

33:an är belägen i den del av portiken som föreslås byggas igen och entrén behöver därför flyttas. Förslaget är att flytta den västerut till ett läge mittemot 29:an. För att den ska bli tydlig föreslås den utföras med ett litet vindfång.

Vid båda de ändrade entréerna föreslås fribärande mindre skärmtak av glasskivor inspirerade av skärmtaket vid 31:an.

Värde och konsekvens

Fasaderna mot entrégården, befintliga entréer med metallglaspartier, burspråk och skärmtak är liksom entréhallar och trapphus i 29:an och 33:an utpekade som värdebärande karaktärsdrag i kulturmiljöanalysen. Utpekandena bottnar till stor del i att entréerna är välbevarade. 31:an har en tydligt postmodernistisk form och har ett större egenvärde medan det i 29 och 33 är de ursprungliga metallglaspartierna som bedöms värdefulla. Invändigt uppvisar trapphus och hisshallar i 29:an och 33:an ett synnerligen tidstypiskt och välgjort utförande.

Att göra entréerna tydligare är en vanlig strävan när det gäller kontorshus från 1900-talets andra hälft, det ses som mycket angeläget av hyresgästerna och därmed av fastighetsägarna.

Förslaget att förbättra 29:an har goda förutsättningar att bli en varsam ändring. Befintliga pelare som bär burspråket bevaras. Med sockel som i höjd anpassas till intilliggande fasad och flyttat befintligt eller nyttillverkat entréparti kan åtgärden utföras med liten påverkan på kulturvärden.

En flytt av entré 33 innebär trots att entrén även i det nya läget bibehåller en god koppling till det värdefulla trapphuset och hisshallen en mer långtgående påverkan. Ett av fasadfacken mot entrégården tas i anspråk och fasadernas rena och storslagna form påverkas något. Effekten mildras av att det är ett sidoordnat fasadfack delvis dolt bakom ett hörn.

Förslag till ny entré med vindfång för Klara Norra Kyrkogata 33 till vänster och utflyttad entré med nytt skärmtak för Klara Norra Kyrkogata 29 till höger. *Illustration: Strategisk Arkitektur.*

Den föreslagna utformningen med inspiration från såväl 29:an och 33:an gör dock att konsekvenserna sammantaget bedöms bli små. Upplevelsen av entrégården förändras i liten utsträckning.

Små negativa konsekvenser

ÖVRIGA ÄNDRINGAR AV LAGERN 11

ÄNDRAD FÖNSTERSÄTTNING I BEFINTLIG PLÅTKLÄDD FASAD MOT VÄSTER

Den tillagda kontorsvåningen utformas med färre men större fönsteröppningar än de befintliga takvåningarna. Anledningen är att de befintliga fönstren är problematiska sett till både ljusinsläpp, som är begränsat, och till utblickarna, som är starkt begränsade, genom kombinationen kraftiga ytterväggar och smala fönsterslitsar.

För att långsiktigt förbättra kontorsytorna i de befintliga takvåningarna föreslås att befintliga fönster i takvåningarnas västra fasader ersätts med nya. Fönstren som idag är grupperade i par ersätts med större enlufts-fönster liknande dem som föreslås i tillkommande volymer.

De parställda smala fönstren i takvåningarna ger brister i arbetsmiljön och föreslås ersättas av större sammanslagna fönsteröppningar i del mot väster. Bilden visar fasader mot söder.

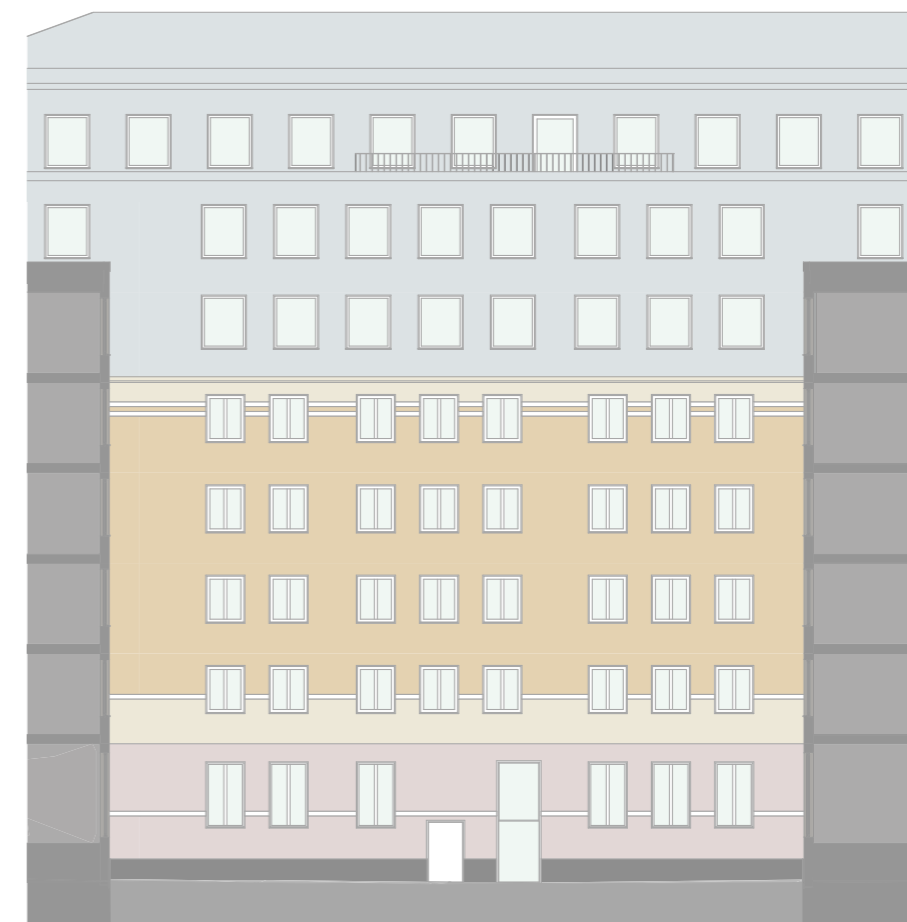
Värde och konsekvens

Fönstren vetter mot en miljö med begränsat allmänintresse. Konsekvenserna består i att ursprungsarkitekturen ändras, att ursprungliga byggnadsdelar ersätts och i en minskad tydlighet avseende den betydelsemässiga hierarkin mellan fasader nedanför taklisten och de plåtklädda "takvåningarna" ovan densamma. Fönster av ursprunglig typ bevaras i fasaderna mot entrégården.

Små negativa konsekvenser

Den del där fönstren föreslås utvidgas i takvåningarna är fasaden mot väster.

Berörd fasad där fönstren i plåtfasaden föreslås ändras. *Illustration: Strategisk Arkitektur*

LAGERN 15

ÄNDRING AV GÅRD

Gården till Lagern 15 omdisponeras för utökad möjlighet till vistelse, bättre dagvattenhantering, mer grönska och för cykelparkering.

Värde och konsekvens

Lagern 15 rustades upp och byggdes om till kontorshus i anslutning till genomförandet av bygget av Lagern 11 under 1980-talets andra hälft. Gården omgestaltades då av FFNS, samma arkitektkontor som svarade för om- och nybyggnaderna i kvarteret. Gården fick en för 1980-talet typisk gestaltning med markbeläggning av betongsten och planteringar med i huvudsak rhododendron. Eftersom byggnaden gjordes om till kontorshus programmerades gården i liten utsträckning för vistelse annat än genom att stora delar av ytan hårdgjordes och var möjlig att möbleras. Efter denna omgestaltning har gården inte ändrats nämnvärt. Kulturvärdena knutna till gården är dess koppling till den samtida, ambitiösa ombyggnaden av 1860-talshuset till kontor och till ändringarna av kvarteret som genomfördes samtidigt. Gestaltningen har släktskap med markbeläggning och vegetation inom Lagernfaret. Den befintliga utformningen har ingen tydlig koppling till den hårdgjorda gård med gårdshus som fanns fram till 1980-talet.

Att en ny omvandling av gården möjliggörs genom planen bedöms medföra negativa konsekvenser för 1980-talsårsringen som nu dominerar kvarterets inre. Denna årsring kommer att försvagas av flera av inslagen i planen och det är inte gårdsytan inom Lagern 15 som besitter de största kulturvärdena. En omvandling enligt planförslaget bedöms ge små negativa konsekvenser för kulturvärden knutna till 1980-talet. Förslaget tar fasta på nutida behov mer än den karaktär gården hade ursprungligen. Det bedöms inte vara ett problem kulturhistoriskt sett eftersom 1800-talets användning och disposition av gården inte längre är möjlig att avläsa.

Små negativa konsekvenser

Gården till Lagern 15 består i huvudsak av ytor belagda med röd betongsten. Rhododendronbuskaget och belysningsstolparna tillkom samtidigt som markbeläggningen, sent 1980-tal.

NY KÄLLSORTERINGSBYGGNAD

Den soprumsbyggnad som rivs för att möjliggöra den nya logistiklösningen föreslås ersättas med en ny byggnad för källsortering som byggs i samma läge och som linjerar med portiken från Klara Norra Kyrkogata.

Värde och konsekvens

I stenstadskvarter som dessa är gårdsbebyggelse inte främmande inslag utan tvärtom en del av den ursprungliga strukturen. Ursprungligt gårdshus låg friliggande från gathuset medan den föreslagna (och även den befintliga) källsorteringsbyggnaden uppförs som en tillbyggnad. Det innebär att fönster i ursprunglig gårdsfasad kommer att fortsatt vara inbyggda. Jämfört med befintlig situation bedöms inga konsekvenser uppstå.

Inga konsekvenser

LAGERN 15

MÖJLIG ÄNDRAD ANVÄNDNING TILL BOSTÄDER

I Lagern 15, 1860-talshuset i hörnet Olof Palmes Gata och Klara Norra Kyrkogata, möjliggörs nya bostäder. Samtliga plan kan tas i anspråk för bostäder, entréplan och vindsvåningen har annorlunda förutsättningar än de tre typplanen (Vån 1, 2 och 3 tr) varför antal lägenheter och planlösningen skiljer sig åt. Bostadskomplement förläggs till källaren och del av entréplanet närmast Lagern 11.

I husdelen väster om trapphuset föreslås stora genomgående lägenheter om 4-5 RoK. Igensatta köksentréer nyttjas. Rum i fil återskapas. Vidare längs Olof Palmes Gata tillskapas två mindre enkelsidiga lägenheter, detta för att klara bullerkraven. I hörnet Olof Palmes Gata och Klara Norra Kyrkogata planeras en tvårums-lägenhet utan tyst sida och mot Lagern 11 en genomgående större lägenhet. Av dessa fem lägenheter är det endast två per plan som angörs från det ursprungliga trapphuset. Övriga nås genom att ny kommunikationsyta tillskapas som en utlöpare från den på 1980-talet tillkomna hisshallen. Dessa utrymmen utgjordes ursprungligen av bostadsyta.

Kök placeras mot gatan för att sovrum i största möjliga mån ska kunna förläggas till tyst sida.

På vindspan föreslås två stora lägenheter. För att få till tillräckligt ljusinsläpp tillskapas glaspartier med utanförliggande altaner i takfallen mot gården (en per lägenhet). Altanerna utförs nedsänkta innanför takfoten.

Värde och konsekvens

Byggnaden är ursprungligen ett flerbostadshus och för kulturvärden är det i grunden positivt att byggnaden kan återgå till bostadsfunktion.

På 1980-talet var det en politisk strid om det skulle bli bostäder eller kontor i kvarteret. Valet föll på kontor. I Lagern 15 skapades med för tiden ovanligt stor varsamhet en kontorsmiljö med rikt innehåll av 1800-talsinslag och relativt små ingrepp (bortsett från att delar av byggnaden revs och att vinden omvandlades). Interiören har därför ovanligt höga kulturvärden för att vara en kontoriserad byggnad i city. Många rumsvolymer är intakta men sambanden rummen emellan har ofta brutits. Av kök, serveringsgångar, garderober etc finns få spår.

Byggnadens källarvåning är uppbyggd med flera tunnvalv och här finns betydande upplevelsevärden knutna till rumsligheterna och den ålderdomliga prägel.

På vinden revs på 1980-talet murstockarna och en tät rumsindelning kring korridorer skapades. Kulturvärdena här är begränsade till den bevarade takkonstruktionen.

Förslaget där byggnaden ändras till bostadshus bedöms vara varsamt vad gäller delen väster om trapphuset. Här respekteras ursprunglig struktur och inredning i hög grad. I övrigt är förslaget varsamt i relation till betydelsebärande inslag som vägglägen, rumsstorlekar och kakelugnar. Lösningen för att kunna nå lägenheterna innebär ett tydligt avsteg från ursprunglig disposition, placeringen av kök i rum mot gatan likaså. En konsekvens av det är att ledningar och ventilationskanaler behöver dras fram i rum som kan ha kulturhistoriskt värdefull inredning. Bullerkraven får stor påverkan på hur byggnaden kan nyttjas och detta påverkar kulturvärden negativt.

Förutsättningarna är annars goda för en omvandling till bostäder. Hiss och tillgänglig entré finns redan. Moderniseringen på 1980-talet har också medfört att teknikutrymmen och genomföringar genom bjälklag för installationer redan etablerats.

Följden av dessa gynnsamma förutsättningar är att flera punkter som är kritiska när en befintlig byggnad ska anpassas till dagens samhällskrav på bostäder redan är lösta. För att kunna inrymma lägenheter på vinden behöver dock dagsljusinsläppet öka väsentligt. Glaspartierna vid takaltanerna innebär ingrepp i takkonstruktionen och en påtaglig ändring av exteriören mot gården. Samtidigt ger dessa två koncentrerade insatser stor effekt för ljuset och innebär att inga ändringar behövs i takfallen mot gatorna. Takets form och uttryck är en produkt av 1980-talsomvandlingen och takfallen mot gården bedöms inte ha högsta känslighet för förändring. Den ändrade planlösningen på vinden bedöms ha liten påverkan på kulturvärden.

På övriga plan krävs ett antal ändringar för att få till badrum och WC och goda placeringar av dessa. Våtutrymmen har förlagts på ett lämpligt sätt i planens inre. Nya badrum och WC men även nya kök innebär håltagningar som i vissa lägen påverkar ursprungliga golv- och bjälklagskonstruktioner.

Att tillföra bostadskomplement i källaren (som nås från befintlig hiss) innebär att tunnvalven kommer att behöva delas av för lägenhetsförråd. Valven kommer i framtiden att kunna återställas med enkla medel. Upplevelsevärden kommer att påverkas negativt men nödvändiga ingrepp förutsätts kunna bli små.

Att inreda bostäder enligt förslaget bedöms kunna realiseras utan att kulturvärden förvanskas. Fortsatt användning som kontor innebär färre ingrepp och att byggnadens kulturvärden kan bibehållas i än högre grad.

Ändring till bostäder bedöms ge måttliga negativa konsekvenser. Fortsatt användning som kontor innebär inga konsekvenser.

PÅVERKAN PÅ STADSBILDEN

För att undersöka vilken effekt påbyggnaden av Lagern 11 har på den omgivande staden har ett antal fotomontage gjorts från platser och punkter. Den ena kategorin platser är valda utifrån att befintlig bebyggelse har en betydande verkan i stadsbilden, såsom längs Apelbergsgatan, och montage har gjorts i korsningarna med Drottninggatan, Sveavägen och Malmskillnadsgatan. Den andra kategorin utgörs av platser i närområdet där det föreslagna tillägget kan tänkas komma att bli synlig. Därtill har bilder gjorts i syfte att undersöka om volymtillskottet blir synligt från några av stadens viktiga utsiktspunkter.

Fondmotiv längs Apelbergsgatan

I bilderna som tagits fram för att analysera hur Lagern 11 som fondmotiv för Apelbergsgatan kommer att förändras undersöks dels höjningen av byggnadsvolymen, dels nya fönster i tillkommande fasad samt ändringen av portiken till den centrala gården.

Övergripande karta samtliga vypunkter.

Före

Efter

1. FRÅN APELBERGSGATAN (MELLAN KVARTEREN APELN OCH BRYGGAREN)

Befintlig situation - före

Portikbyggnaden mittför den centrala gården är till största delen synlig. Det södra gathusets uppbyggnad kan avläsas, däribland att det finns plåtklädda volymer ovan takfot. Denna begränsade del är det enda som syns av taklandskapet. Det norra gathuset kan endast anas, det som syns är en sluten gavel.

Genom portiköppningarna, främst den höga till vänster och den lägre närmast till höger är det möjligt att uppfatta fasaden mot den centrala gården.

Efter

Portiken snävas in och koncentreras till den vänstra höga öppningen. Inbyggnaden av de lägre portiköppningarna gör att en mindre del av gården och gårdsfasaden blir synlig. Den tydliga skuggningen i portikens lägre del utgår. Tre av fyra smidesgrindar försvinner.

Påverkan

Påverkan i denna vy är begränsad till ändringarna av portikbyggnadens nedre del. Igenbyggnaden av portikens lägre del gör att portikbyggnaden mer får karaktär av gathus än renodlad portikbyggnad. Inbyggnaden innebär ett stärkande av den traditionella stenstadskaraktären i kvarteren. Den innebär dock en avvikelse från 1980-talets strävan att öppna upp kvarteret och en negativ konsekvens för den grönklassade byggnaden. Den centrala gårdens verkan i stadsrummet är relativt svag och förminskas ytterligare. Sikt längden in till gårdsfasaden bevaras.

Före

Efter

2. APELBERGSGATAN I KORSNINGEN MED DROTTNINGGATAN

Befintlig situation - före

Det som syns av Lagern 11 är portikbyggnaden i drygt halva dess utbredning längs Klara Norra Kyrkogata. Två och delar av en tredje portiköppning är synliga. Portikbyggnadens lutande plåttak bildar en bas för de likaså plåtklädda kontorsvåningarna i fastighetens inre. Att de två kontorsplanen har olika fasadbearbetning framgår, trots att fönstersättningen är likadan upplevs de relativt olika som helhet. En tydligt horisontellt listverk mellan de två våningarna förstärker att de har olika utformning. Taket ovan kontorsvåningarna har en ljus nästan immateriell karaktär och tecknar sig mot himlen. Taksäkerhetsanordningar och en huv kan anas. Övergång mellan takvåningar och tak förmedlas av en profil och av en ständränn.

I den vänstra, högra portiköppningen syns ett träd som vittnar om gårdens existens. I öppningen till höger framträder en del av gårdsfasaden.

Efter

Portikerna utom den vänstra har ersatts av fasad. Kontakten med gården är bibehållen i den höga öppningen.

De plåtklädda takvåningarna har tydligt blivit tre till antalet och den tillkomna övre följer det befintliga mönstret i att varje plan har i någon mån individuellt uttryck. Fönstren är större men färre och följer linjer från nedanför liggande våningar. Takfallet ger inget större avtryck i helheten.

Påverkan

Lagern 11 är genom kontorsvolymen i kvarterets inre ett udda och svåräst inslag i stenstaden, ett gestaltat fondmotiv som avviker både i sort och volym mot den äldre bebyggelsen. Detta förhållande förstärks något genom att en fönsterrad tillkommer och genom höjningen av volymen. Detta medför en mindre negativ konsekvens för stenstaden.

Ändringarna påverkar endast Lagern 11 och fondmotivet, påbyggnaden döljer ingen bakomliggande byggnad. Påverkan är som helhet begränsad på både stadsbild och på Lagern 11 som byggnadsverk. Volymtillägget uppfattas men blir inte påtagligt. De fyra nya fönster som blir synliga upplevs storleksmässigt lika som fönstren i portikbyggnadens fasad. Den lätthet i fasaduttryck som intensifieras plan för plan harmonierar väl med byggnaden som helhet.

Före

Efter

3. APELBERGSGATAN I KORSNINGEN MED SVEAVÄGEN

Befintlig situation - före

Två av portikbyggnadens öppningar är synliga och ett träd på gården kan uppfattas. I övrigt är det svårt att utläsa att det öppnar sig en gård bakom portikbyggnaden.

På detta avstånd är en del av gårdsfasaden synlig mellan portikbyggnadens tak och takvåningarna i fastighetens inre. Takvåningarna uppfattas från denna punkt som mer likartade än från Drottninggatan. Takfallet uppfattas som högre. En del av en under 2000-talet tillkommen högre byggnadsdel inom kv. Klockan är synlig ovan takvåningarna.

Efter

Portiken är delvis igenbyggd men kontakten med trädet består. Takvåningarna upplevs som tydligt högre medan takfallet upplevs lägre än befintligt.

Höjningen av byggnaden innebär att en del av den synliga delen av kv. Klockan byggs för.

Påverkan

Igenbyggnaden av delar av portiken ger inget större avtryck på detta avstånd. Takvåningarna upplevs något mer framträdande härifrån än från Drottninggatan men påverkan på byggnadens betydelse som fondmotiv och fondmotivets uttryck bedöms bli begränsat. Byggnadens något utökade avtryck i stadsbilden bedöms ge en begränsad påverkan på stenstadskaraktären. Byggnadens taknock upplevs ligga lägre än takfoten på byggnaderna längs Apelbergsgatan. Jämfört med de låga stenhusen närmast Klara Norra Kyrkogata stärks dock skillnaderna något.

Att en mindre del av kv. Klockan blir synlig jämfört med befintligt bedöms inte ge en negativ påverkan på stadsbild eller kulturvärden.

Före

Efter

4. APELBERGSGATAN I KORSNINGEN MED MALMSKILLNADSGATAN

Befintlig situation - före

Malmskillnadsgatan sträcker sig högst upp på Brunkebergsåsen och det höga läget gör att bebyggelse på större avstånd är synlig i Apelbergsgatans fond. Härifrån syns större delar, däribland balkonger, av det volymtillägg som gjorts i kv. Klockan. Till höger om det framträder översta delen av 2000-talsbyggnaden i kv. Mentorn mellan Östra Järnvägsgatan och spårområdet. Även en del av rådhusets kopparklädda tornavslut är synligt. Lagern 11 utgör inte siluett från denna plats.

Lagern 11 har en tydligare djupverkan från denna punkt än från korsningarna längre västerut. Genom att fönster i gårdsfasaden är synliga kan takvåningarna kopplas till en byggnad, i övriga vyer längs Apelbergsgatan är det svårt att avläsa takvåningarnas geografiska läge. Portiken med trädet kan uppfattas.

Efter

Ändringarna i bottenvåningen uppfattas inte från denna plats. Takvåningarna upplevs som mer voluminösa med volymtillägget. Delar av kv. Klockan och Mentorn döljs.

Påverkan

Från denna vypunkt framgår hur Lagern 11 har en märklig verkan i stadsbilden längs Apelbergsgatan. Byggnaden upplevs "skiktad" och det är svårt att avläsa fondmotivet om man inte är insatt i hur fastigheten är bebyggd. Byggnaden bryter tydligt mot övriga mer homogena fasader.

Lagern 11 får en mer framträdande roll i stadsbilden genom att takvåningen utökas och ändras. Den utökade takvåningen innebär en tydligare "skiktning". Fondmotivet bevaras och stärks. Byggnadens ökade avtryck ger dock en viss negativ påverkan på stenstadsmiljön. Djupet och skiktverkan i stadsbilden påverkas inte, ej heller landmärket Stockholms rådhus. Att delar av de sentida inslagen blir mindre synliga bedöms inte påverka kulturvärden eller stadsbild negativt.

Före

Efter

5. VÄSTMANNAGATAN I KORSNINGEN MED WALLINGATAN

Befintlig situation - före

Denna punkt är en av få platser i staden bortsett från Apelbergsgatan varifrån Lagern 11 och dess bebyggelse i kvarterets inre är synlig. Bortom och ovan lindarna vid Norra Bantorget och på Norra Latins gård framträder ljusa plåtklädda volymer tillhöriga befintlig teknikvåning. Formerna är något brokiga och huvar, antenner och övriga anordningar bidrar till ett livligt eller rörigt taklandskap. Lagern 11 formar siluetten tillsammans med skorstenar inom Lagern 9 och lindarna.

Genom läget i gatans fond är taklandskapet väl synligt samtidigt som det är underordnat träden och grönskan samt LO-borgen och de övriga sekelskifteshusen i förgrunden.

Överlag ger vyn en god bild av den klassiska stenstaden, det som avviker är den ljusa plåten och installationerna tillhöriga Lagern 11.

Efter

Volymtillskottet höjer kvarteret och bildar en mer sammanhängande siluett som fortfarande lokalt bryts av lindarna. Översta kontorsvåningens fönster blir synliga ovan Lagern 6. Takyterna upplevs ljusa, lugna och släta. Med höjningen får den öppna platsen en något tydligare inramning.

Påverkan

Ett lugnare taklandskap med tydligt lutande takfall är delvis välgörande för stenstadskaraktären. De stora sammanhängande takytorna i kvarterets inre och den utökade djupverkan som nya fönster i taklandskapet ger är dock inte förenlig med stenstadens grammatik. Gårdshus är normalt inte synliga från gatan och den småskaliga fastighetsstrukturen innebär att sammanhängande taktytor inte förekommer annat än i vissa delar av stenstaden. Även den ljusa kulören avviker från stenstadstakens traditionella färgskala.

Det blir tydligare än idag att Lagern är ett stenstadskvarter som senare utvecklats med kontor i det inre. I denna vy påverkas riksintresset negativt.

Före

Efter

6. NORRA BANTORGET – KORSNINGEN TORSGATAN OCH ÖSTRA JÄRNVÄGSGATAN

Befintlig situation - före

Lagern 11 syns inte i befintlig situation.

Efter

Illustrationen visar att takfall på ny högre nivå under avlövad säsong skulle kunna skymta genom grenverket.

Påverkan

Den visuella förändringen vintertid torde bli begränsad och konsekvenserna för kulturmiljön marginella.

Före

Efter

7. OBSERVATORIELUNDEN – SÖDRA DELEN

Lagern 11 syns inte i befintlig situation och kommer inte att framträda om planens volymtillägg realiseras.

Före

Efter

8. KULTURHUSETS TAKTERRASS

Lagern 11 syns inte i befintlig situation och kommer inte att framträda om planens volymtillägg realiseras.

Före

Efter

9. MONTELIUSVÄGEN

Lagern 11 syns inte i befintlig situation och kommer inte att framträda om planens volymtillägg realiseras.

PÅVERKAN PÅ RIKSINTRESSET

DEN ÄLDRE STENSTADEN

Föreslagna ändringar längs Klara Norra Kyrkogata har en påverkan på riksintresseuttrycket den äldre stenstaden.

Att delar av den norra portiken byggs om till lastintag är mindre förenligt med den äldre stenstadens karaktär eftersom godshandling då till stor del sköttes inne på gårdar, en tradition som inarbetades i Lagernfaret. Garageinfarter och lastkajer är inslag som i Norra Klara införts i bebyggelsen från 1970-talet och framåt och som påverkar den äldre stenstadskaraktären negativt. Mot bakgrund av detta bedöms ändringen av norra portiken med mer synlig lasthantering medföra en negativ påverkan.

Att den södra portiken delvis byggs igen bedöms vara positivt eftersom kvarteret idag domineras av breda portiker. En mer sluten fasad i bottenvåningen och ett tydligare definierat gaturum bedöms bättre överensstämma med den äldre stenstadens karaktär. Att

inblickar bevaras i alla tre portikerna är av relevans för den äldre stenstaden som inte var riktigt lika sluten mot gatan som den senare "klassiska" stenstaden.

Lagern 15 är ett 1860-talshus med betydande kulturvärden såväl ut- som invändigt och tillhör tidsmässigt den äldre stenstaden. Ur ett riksintresseperspektiv är de ändringar som föreslås av byggnaden av mindre betydelse.

Små negativa och positiva konsekvenser

DEN KLASSISKA STENSTADEN (1870-1930)

Planförslaget har tagit fasta på stenstadens grammatik avseende ett tätt och intensivt nyttjande av kvarterets inre. Att gårdsbebyggelsen utökas med inspiration från hur kvarteret tidigare var uppbyggt kan dock inte sägas medföra positiva effekter för riksintresset. Detsamma gäller för den nya länken mellan Lagern 11 och 14, den kan stärka kulturvärden på platsen men riksintresset påverkas inte.

Den mindre höjning som görs för att möjliggöra den nya kontorsvåningen högst upp i kvarterets inre blir endast synlig från ett fåtal punkter i staden. Från Västmannagatan-Wallingatan blir Lagern 11 tydligare synlig än i befintlig situation och kvarteret får en större djupverkan som inte är förenlig med stenstadens bebyggelsemönster. I gengäld får byggnaden lugnare taktytor med färre synliga installationer, något som stämmer bättre överens med stenstadskaraktären. Sammanhängande och ljusa taktytor avviker dock från stenstadens karaktärsdrag. Sammantaget blir påverkan på riksintresset märkbart negativt från just denna punkt.

Från Apelbergsgatan gör höjningen och nya fönster på det höjda planet att byggnaden något tydligare bryter sig ur stenstadsgrammatiken men skillnaden är liten.

Ändringarna bedöms inte påverka värdekärnan Kungsgatan.

Små negativa konsekvenser.

DEN OFFENTLIGA OCH DEMOKRATISKA STADEN

Byggnadernas koppling till fackföreningsrörelsen existerar men är inte upplevelsemässigt lika tydlig som i flera närliggande byggnader. De ändringar som görs av Lagern 11 bedöms inte påverka värdekärnan runt Norra Bantorget.

STADENS ÅRSRINGAR

1980-talsbebyggelsen i norra Klara är en av de årsringar som kan utläsas i de centrala delarna av innerstaden. Genom de ändringar som planen medger görs en rad ändringar av 1980-talsarkitekturen, genom ingrepp i fasader men också genom viss volymändring, igenlagt lastfar med ändrade portiker och rivning av förbindelsebyggnaden mellan Lagern 11 och 14 samt ändring av markläggning och vegetation på idag obebyggda ytor.

Dessa åtgärder bedöms ge en samlad märkbar påverkan på 1980-talsarkitekturen samtidigt som dess grundläggande och unika kvaliteter som sitter i den klassicerande prefab-arkitekturen och anpassningen till omkringliggande byggnader och kvarter, inte påverkas långtgående. Lagern 11 kommer även fortsättningsvis tydligt att vara läsbar som en utpräglad 1980-talsbyggnad med för postmodernismen karaktäristisk arkitektur och tidstypiskt förhållningssätt till omgivningen. Påverkan på 1980-talsårsringen i Norra Klara bedöms bli begränsad.

Små negativa konsekvenser

Sammantaget bedöms konsekvenserna bli begränsade för riksintresset för kulturmiljö. Det bedöms inte finnas någon risk för skada på riksintresset.

KONSEKVENSER I RELATION TILL RIKTLINJER I KULTURMILJÖANALYSEN

På sid 90 i kulturmiljöanalysen presenteras under rubriken "Förutsättningar för förändring" kulturhistoriska riktlinjer för detaljplanarbetet. Hur väl planförslaget följer dessa riktlinjer beskrivs nedan.

MÖTET MED KLARA NORRA KYRKO GATA

I planförslaget är ett utökat liv och större trygghet på Klara Norra Kyrkogata ett viktigt inslag. Åtgärder för att få liv i bottenvåningarna på 1980-talsbyggnaderna görs med olika grad av ingrepp och med delvis igenbyggda portiker som ska ge tydligare definierade rum och minska den trafikdominerade prägel som de dubbla portikerna till Lagernfaret ger. I riktlinjerna öppnas för förbättrade förutsättningar för lokaler vid gatan eftersom det finns en historisk förankring men att ändringar behöver förhålla sig till betongelementen som formar fasaden. Förslagets nya entréer och ändringar av bottenvåningens fönsteröppningar bedöms vara väl anpassade till gathusens klassicistiska elementfasader och den på 1980-talet eftersträvade variationen längs gatan.

Samtliga tre portiker blir kvar men alla förändras och smalnar av med mer begränsade inblickar i kvarteret som följd. Minskningen av portikernas bredd och deras dominans mot gatan innebär att delar av den sett till stenstadskaraktären alltför stora öppenheten som tillskapades på 1980-talet nu reduceras och anpassas till den huvudsakliga karaktären vid de smalare gatorna i Klara. Detta sker på bekostnad av att 1980-talets stadsbyggnadsidé blir svårare att avläsa.

KONTORSYTA KAN ERSÄTTA RIVEN GÅRDSBEBYGGELSE

Ett annat grepp i planförslaget är att tillföra kontorsyta i kvarterets inre genom att bygga emot grannfastigheters brandgavlar och skapa en ny mer användbar länk mellan Lagern 11 och 14. Förslaget är välmotiverat sett till kvarterets struktur före 1980-talet och nya flyglar kan ansluta till grannfastigheterna utan att påverka dessa byggnaders kulturvärden negativt.

Länken mellan Lagern 11 och 14 är inte ingående studerad i detta skede men den bedöms ge goda förutsättningar att sätta det praktfulla trapphuset inom Kungsgatan 66 i en mer aktiv relation till kvarterets inre. Här finns möjligheter att stärka kulturvärden jämfört med befintlig situation.

I riktlinjerna anges att befintliga gårdsfasader från 1980-talet bör vara synliga på valda sträckor. Detta har hörtsammats då en längre sammanhängande sträcka blir synlig från gårdsrummet i väster. Stora delar av befintliga gårdsfasader byggs dock bort.

MINDRE KÄNSLIGT OVAN TAKFOT

Ovan den takfotslist som förmedlar gränsen mellan betong- och plåtfasader är arkitekturen mer tålig för ändringar. Planförslaget innebär relativt omfattande ändringar av dessa delar, både genom rivning av befintlig takkonstruktion och volymtillägg för ny kontorsyta och genom att ett antal av de problematiska parställda fönstren som har brister avseende dagsljusinsläpp och utblickar förändras. Dessa åtgärder innebär avsevärda förbättringar av byggnaden som kontorshus och påverkan på kulturvärdena bedöms bli måttliga.

FONDMOTIV

1980-talets relativt omfattande volymer infogades på ett diskret sätt i stadsbilden. Undantaget är mot Apelbergsgatan där Lagern 11 har en tydlig fondverkan. Detta fondmotiv förändras genom volymtillägg och delvis igenbyggd portik. Ändringarna är lyhört utformade i förhållande till riktlinjen att den postmodernistiska klassicistiska uppbyggnaden av de översta våningarna bör respekteras. Den nya våningen infogar sig i mönstret men blir ändå läsbar som tillägg.

BOSTÄDER

Att återföra bostäder till Lagern 15 är i grunden positivt för kulturvärden. Kontoriseringen av stenstadens bostadshus har sammantaget påverkat innerstadens kulturvärden kraftigt. I Lagern 15 har dock kontoriseringen på 1980-talet gjorts medvetet och varsamt. Samtidigt har potentiellt kritiska frågor om tillgänglighet redan lösts vilket gör en möjlig omvandling till bostäder mindre komplicerad. Nödvändiga åtgärder i källarvalven för bostadskomplement bedöms kunna utföras i hög grad reversibla.

Det aktuella förslaget till omställning till bostäder är i stora delar välstuderat. Bullret runt byggnaden innebär dock utmaningar för kulturvärden i interiören. Enkelsidiga lägenheter innebär att kommunikationsytorna måste utökas och kök i rum mot gatan bryter mot byggnadens ursprungliga disposition. De större lägenheter som är genomgående kan lösas på ett varsamt sätt.

En omvandling till bostäder innebär betydande ingrepp som undviks om byggnaden fortsätter att användas som kontor.

ILLA HANTERADE PRAKTBYGGNADER

Plankartans bestämmelser med tillhörande preciseringar i planbeskrivningen bedöms inte hindra att byggnaderna inom Lagern 14 längs Kungsgatan kan återfå delar av den ursprungliga fasadartikulering som avlägnats under 1900-talet. Inte heller bedöms möjligheterna att montera fönster som är bättre anpassade till byggnadernas höga kulturvärden begränsas.

SAMLAD BEDÖMNING

Planförslaget innehåller flera inslag för att effektivisera och förädla den befintliga kontorsanläggningen inom planområdet. Ett bärkraftigt och attraktivt kontorshus förbättrar förutsättningarna för ett långsiktigt bevarande av den grönklassade bebyggelsen. Kontorshus i Stockholm från 1980-talet är en byggnadskategori där rivningar verkstälts eller aktualiserats i flera fall de senaste åren. Att komma tillrätta med trygghetsproblem inom och runt fastigheten och få till ett utökat stadsliv på Klara Norra Kyrkogata är också av vikt för att byggnaderna ska kunna hävda sig på en kontorsmarknad där hyresgästerna blir alltmer kräsna. Att nya gårdsmiljöer som delvis är publika tillskapas kan ge betydande mervärden i detta avseende och även ge allmänheten chansen att uppleva något som är relativt sällsynt i stenstaden - att få komma in och ta del av kvarterens inre.

Precis som vid förnyelsen på 1980-talet är planförslaget i hög grad respektfullt mot omgivningen, tilläggen sker till största delen i det inre. Volymtillägget på de inre delarna av Lagern 11 medför dock att byggnaden blir synlig i ökad omfattning från korsningen Västmannagatan-Wallingatan. Att bebyggelse i kvarterets inre tar plats i stadsbilden påverkar stenstaden negativt sett från denna punkt. Samma byggnads roll som fondmotiv i västra änden av Apelbergsgatan påverkas också av höjningen. Genom en god arkitektonisk bearbetning får det begränsade volymtillägget ingen betydande negativ påverkan på denna fondverkan. Förändringarna av portiker och bottenvåningens fasader mot Klara Norra Kyrkogata bedöms ge både positiva och negativa konsekvenser för denna gata som kan räknas till den äldre stenstaden.

Att konsekvenserna för omgivande gator och platser blir små

innebär att planförslaget ger en begränsad påverkan på riksintresset, det finns ingen risk för skada.

Konsekvenserna för kulturmiljön är istället främst lokala och knutna till den grönklassade, särskilt värdefulla kontorsanläggningen inom Lagern 11. Analyserna som gjorts av byggnaderna från 1980-talet har visat att kulturvärdena främst är knutna till en klassicistisk fasadarkitektur i prefabricerad betong och ett utpräglat förhållningssätt att anpassa ett nybygge till en känslig historisk kontext. Denna komplexitet, att bygga nytt efter alla krav och rön som bygget av det modernistiska cityt och andra projekt givit, men ändå förhålla sig respektfullt till den historiska stadsmiljön, präglade många av 1980-talets innerstadsprojekt. Lagern är ett utmärkt exempel på vad sådana avvägningar kunde resultera i. Byggnadernas planform, disposition och rumssamband tillmäts däremot begränsade kulturvärden. Detta medför att konsekvenserna av att kontorsplanen utökas genom tillbyggnader blir små.

Igenstängningen av Lagernfaret, rivningen av den arkitektoniskt bearbetade förbindelsegången, omdisposition av teknikrum med påverkan på garaget, ändringar av portiker och gatufasader och att endast begränsade delar av befintliga gårdsfasader blir synliga

I gårdens inre ersätts 1980-talsmiljön till stor del med en ny årsring.

På punkt efter punkt innebär planförslaget små eller små till måttliga negativa konsekvenser för 1980-talets kontorshus och dess arkitektur. Den samlade effekten av dessa konsekvenser är att det bedöms bli måttliga negativa konsekvenser för den

grönklassade bebyggelsen. Det blir en avsevärd påverkan på läsbarheten av hur 1980-talets förnyelse av kvarteret planerades och genomfördes. Några värdebärande karaktärsdrag - gatufasaderna, förbindelsegången och kontorsentréerna - påverkas men de viktigaste värdebärarna och byggnadens grundläggande uttryck mot staden runt om respekteras i hög grad.

Det viktiga perspektivet längs Klara Norra Kyrkogata, där fasadernas djup och reliefverkan ger karaktär av 1800-talets stenstadsarkitektur, men i 1980-talstappning, bevaras i huvudsak. Det bedöms därmed inte uppstå någon risk för att byggnadens kulturvärden förvanskas.

Att möjliggöra bostäder i Lagern 15 är positivt för kulturmiljöaspekter sett till staden som helhet. Otaliga stenstadshus har kontoriserats under 1900-talet och det är ofta positivt att byggnader kan återfå den funktion för vilken de uppförts, inte minst i city där antalet bostäder är få. Förutsättningarna är delvis gynnsamma eftersom hiss finns och annan modernisering redan gjorts. Att efterleva dagens bullerkrav innebär dock utmaningar som medför en betydande negativ påverkan på interiörens kulturvärden. Dessa ingrepp undviks om byggnaden fortsätter att användas som kontor.

För 1800-talsbyggnaderna längs Kungsgatan bedöms nya planbestämmelser inte hindra att de kan återfå sin tidigare mer bearbetade fasadarkitektur.

Tyréns Sverige AB

Tel: 010 452 20 00
www.tyrens.se

Säte Stockholm
Org.Nr: 556194-7986

TYRÉNS